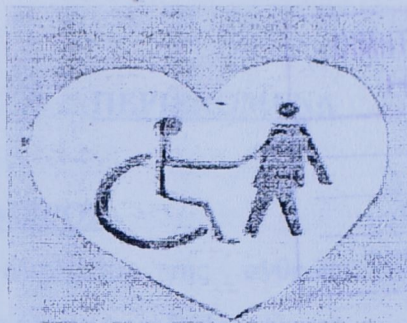




ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ: ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
Κ' ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΘΕΜΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΑΤΟΜΩΝ
ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

ΜΑΘΗΜΑ:
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ:

Αντωνοπούλου Ελένης

Ζώη Γεωργίου

ΠΤΥ
ΑΝΤ

ΑΘΗΝΑ 2000

ΕΞΟΜΟΙΩΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

2. Ιστορική αναδρομή της ανθρώπινης συμπεριφοράς
απέναντι σε άτομα με ειδικές ανάγκες.
- 1.2 Ομηρικοί χρόνοι
- 1.3 Σπαρτιατική κοινωνία
- 1.4 Αθηναϊκή κοινωνία.
- 1.5 Απόψεις του Πλάτωνα.
- 1.6 Θέσεις του Ιπποκράτη και του Αριστοτέλη για τα άτομα
με ειδικές ανάγκες.
- 1.7. Ελληνιστική - Ρωμαϊκή εποχή.
- 1.8. Χριστιανισμός - Βυζαντινοί χρόνοι.
- 1.9. Μεσαίωνας - Τουρκοκρατία - Διαφωτισμός
- 1.10. Διαμάχη κεφαλαίου - εργασίας και το μειονεκτικό
άτομο.
- 1.11. Κοινωνικές τάσεις κατά του 20ου αιώνα.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ.

- 2.1. Μειονεκτικό άτομο και κοινωνία.
- 2.2. Ανοίγματα προς την παραγωγική διαδικασία
- 2.3. Γενικό πλάνο για καλύτερη αντιμετώπιση των
μειονεκτικών ατόμων - Συνταγματικά δικαιώματα.
- 2.4. Κοινωνικοποίηση.
- 2.5. Φυσιολογικοποίηση.

3. ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ.

- 3.3 Γενική επισκόπηση.
- 3.4 Έννοια και φιλοσοφία της ενσωμάτωσης.

Α) ένταξη στην ομάδα των συνομηλίκων.

Β) ικανοποίηση αναγκών.

Γ) κοινωνικές και πνευματικές δραστηριότητες.

3.4.1 Λόγοι που συνηγορούν υπέρ της ενσωμάτωσης.

3.4.2 Απόψεις κατά της αρχής της ενσωμάτωσης.

3.4.3 Απόψεις του Χρήστου Κόμπου για την ενσωμάτωση :

3.5 Υποχρεώσεις κρατών - Διεθνείς τάσεις.

4. ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΔΥΣΚΟΛΙΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

4.1 Μοντέλο Δανίας.

4.2 Μοντέλο Ιταλίας.

4.3 Στην Ελλάδα σήμερα

5. ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ

5.1 Πρόγραμμα Helios

5.1.1 Λειτουργική αποκατάσταση

5.1.2 Εκπαίδευση.

5.1.3 Οικονομική ένταξη.

5.2 Πρόγραμμα Horizon

5.3 Σύστημα Haindynet

5.4 Πρωτοβουλία Tide.

5.5 Επιχειρησιακό πρόγραμμα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού από την αγορά εργασίας.

6. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

8. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Α)

Β)

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΑΤΟΜΩΝ

ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Για χρόνια , ατέλειωτα χρόνια, το μειονεκτικό άτομο περιφρονήθηκε , αγνοήθηκε, θεωρήθηκε μόλυσμα και ακόμη χειρότερο πετάχτηκε σαν άχρηστο αντικείμενο, και αυτό σαν αποτέλεσμα των κυρίαρχων κοινωνικών συνθηκών. Η δεισιδαιμονία, η απόρριψη και η περιφρόνηση ακολουθούσαν όχι μόνο το μειονεκτικό άτομο, αλλά και την οικογένειά του: Ένα βουβό μαρτύριο, ένας ατέλειωτος Γολγοθάς, χωρίς ανάσταση η ζωή τους....

Ο σκοταδισμός γύρω από τα μειονεκτικά άτομα, συνεχίστηκε για πολλές εκατοντάδες χρόνια και ο ένας Καιάδας διαδεχόταν τον άλλο... Όσπου , κάποτε , δεν έχει σημασία πότε ακριβώς, άρχισε να ξυπνά το ενδιαφέρον μερικών ανθρώπων, και δειλά -δειλά πρόβαλε η φιλανθρωπία για να κτίσει σχολεία και να δημιουργήσει κάστρα που τα ονόμασε ιδρύματα. Η αχαλίνωτη απόρριψη ντύθηκε το ένδυμα της ανοχής και η δεισιδαιμονία καταδέχτηκε να δώσει κάποια θέση στον οίκτο. Γίνονταν φιέστες από τους φιλόανθρωπους.... Και μαζεύονταν λεφτά εν ονόματι των αναπήρων. Επιστρατευόταν όλη η φαντασία για επινόηση ελκυστικών και εντυπωσιακών τύπων και επιθέτων. Μια άκρατη επιδίωξη επίδειξης παρατηρείται, μέσα από την οποία στεριώθηκε η φιλανθρωπία και έγινε θεσμός. Και όταν κάποτε, κάποιος πλούσιος έκλεισε τα μάτια του, για να εξιλεωθεί από τα αμαρτήματα της εκμετάλλευσης των φτωχών και αδυνάτων άφηνε την περιουσία του και τα υπάρχοντά του για τους ανάπηρους και με μεγάλα γράμματα φιγούραρε το όνομά του στον κατάλογο των φιλόανθρωπων και ευεργετών του όποιου ιδρύματος.

Μ' αυτές μας τις σκέψεις βέβαια, δεν θέλουμε να αμφισβητήσουμε τον ρόλο και το έργο των φιλόanthρωπων της κάθε εποχής. Εκείνο που μας απασχολεί είναι αν αυτά που γίνονταν ήταν αυτά που έπρεπε να γίνονται. Η φιλανθρωπία φυσικά ήταν ένα στάδιο μέσα από το οποίο έπρεπε να περάσει η κοινωνία για να φθάσουμε σε κάποια πιο θετική στάση και να θεωρείται η μειονεκτικότητα όχι πια σαν υπόθεση ατομική ή ψυχολογική αλλά και σαν αποτέλεσμα των δοσμένων κοινωνικών συνθηκών, που μπορούμε να πούμε χωρίς δισταγμό πως μπορούν να δημιουργήσουν, να εμποδίσουν την θεραπεία ή να επιδεινώσουν την κατάσταση της μειονεκτικότητας. Παράλληλα, πρέπει να επισημάνουμε ότι η φιλανθρωπία φράσσει το δρόμο προς την απελευθέρωση του μειονεκτικού ατόμου, γιατί επιβάλλει εξάρτηση και υποτέλεια και εμποδίζει το άτομο να συμμετάσχει στα επίπεδα της παραγωγής, αναπαραγωγής, καθώς και στο πολιτιστικό, νομικό και πολιτικό σύστημα επί ίσους όρους.

Σαν "έφτασε το πλήρωμα του χρόνου" άρχισε σιγά - σιγά να ξυπνά στη συνείδηση των ανθρώπων το αίσθημα της ευθύνης έναντι στον ανάπηρο άνθρωπο και πάλι ύστερα από αμέτρητες θυσίες στο βωμό της σκληρής νοοτροπίας και στάσης της κάθε ιστορικής εποχής προς την μειονεξία. Παράλληλα η κοινωνία βρέθηκε μπροστά σε μερικά ερωτήματα που αναμένουν εναγώνια απάντηση και στα οποία και εμείς στεκόμαστε προβληματιζόμενοι στην εργασία μας αυτή:

- Είναι άραγε , ορθός ο τρόπος αντιμετώπισης των ανάπηρων ατόμων;
- Μήπως έχει και το μειονεκτικό άτομο δικαιώματα στη ζωή, κάποια θέση κάτω από την ήλιο;

- Ρωτήθηκαν τα ίδια τα ανάπηρα άτομα, αν έχουν αισθήματα, επιθυμίες, ενδιαφέροντα, όνειρα;
- Ρωτήθηκαν αν νιώθουν ευτυχισμένα από την φιλανθρωπία μας, ή αν θέλουν να χρησιμοποιείται η αναπηρία τους σαν πρόσχημα για συλλογή χρημάτων;
- Ποια ερμηνεία πρέπει να δίνεται στην αναπηρία; ποιος είναι ο ανάπηρος;
- Είναι νόμιμη και συνταγματική η χωριστή εκπαίδευση και απασχόληση των αναπήρων;
- Είναι αποδεκτός ο θεσμός της ιδρυματοποίησης;
- Πως σκέφτονται τα μειονεκτικά άτομα για μας που λέμε πως είμαστε "κανονικοί";
- Πρέπει να αποτελούν ξεχωριστές ομάδες ανάλογα με την αναπηρία τους;
- Θέλουν οι ίδιοι να αποτελούν ξεχωριστές ομάδες; και αν "ναι" γιατί επιζητούν τέτοια λύση; μήπως φταιει η κοινωνία;

Το κράτος; Εμείς οι "κανονικοί";

Στα ερωτήματα αυτά προσπαθούμε να δώσουμε απαντήσεις.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρούμε μια αναλυτική παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης της μειονεκτικότητας μέσα στα πλαίσια πάντοτε των εκάστοτε επικρατουσών ιδεολογικών, πολιτικών και οικονομικών συνθηκών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο τονίζεται η τεράστια σημασία που έχει η κοινωνική ένταξη και η εμπλοκή του ατόμου με ειδικές ανάγκες στην παραγωγική διαδικασία, που θα του προσφέρουν ψυχική ισορροπία, κοινωνικοποίηση και ανεξαρτητικοποίηση.

Η σχολική ενσωμάτωση ως η απαρχή της κοινωνικής, είναι το περιεχόμενο του τρίτου κεφαλαίου. Αναλύεται εδώ το περιεχόμενο

του όρου ενσωμάτωση και εκφράζονται απόψεις υπέρ και εναντίον της.

Τρία μοντέλα αντιμετώπισης της μειονεκτικότητας, μέσα από την αρχή της ενσωμάτωσης προβάλλονται στο τέταρτο κεφάλαιο .

Πριν κλείσουμε το εισαγωγικό μας σημείωμα κρίνουμε σκόπιμο να καθορίσουμε την έννοια της μειονεκτικότητας (ειδικές ανάγκες ή αναπηρία) όπως υιοθετήθηκε από την UNESCO το 1970.

Η κατάταξη αυτή περιλαμβάνει τις παρακάτω κατηγορίες:

- Άτομα με ελαττωματική ακοή (τελείως τυφλά και μερικώς βλέποντα)
- Άτομα με ελαττωματική ακοή (τελείως κωφά και μερικώς ακούοντα).
- Νοητικά καθυστερημένα (βραδυμαθή, εκπαιδεύσιμα, ασκήσιμα, βαριά καθυστερημένα).
- Άτομα με σωματικά ελαττώματα και κινητικές διαταραχές.
- Συναισθηματικά διαταραγμένα και κοινωνικά δυσπροσάρμοστα.
- Άτομα με διαταραχές στο λόγο (παιδιά με δυσκολίες στην ομιλία και παιδιά με δυσκολίες στην Ανάγνωση και στην Γραφή).

Ο διαχωρισμός των ατόμων με ειδικές ανάγκες, που προβάλλεται από την UNESCO , είναι ολοφάνερο ποιος έχει βασικά παιδαγωγικό χαρακτήρα. Στα πλαίσια αυτής της εργασίας βέβαια προσπαθούμε να προσεγγίσουμε το πρόβλημα της μειονεκτικότητας μέσα από τις κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις που αποτελούν τις ουσιώδεις συνθήκες κοινωνικοποίησης, για να κατανοήσουμε έτσι καλύτερα τη σχέση μεταξύ της κοινωνικοποίησης και της μειονεξίας.

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ (ανάπηρα, κωφά, τυφλά, σπαστικά, αυτιστικά, ψυχικά και διανοητικά διαταραγμένα).

1.2. Ομηρικοί χρόνοι

Στις παρακάτω γραμμές θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε σύντομη διαχρονική αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες , από την μυθολογία μέχρι τη σημερινή εποχή. Πιστεύουμε, ότι αυτή η ιστορικό - κοινωνική αναφορά, θα μας βοηθήσει να παρουσιάσουμε μια εικόνα της στάσης των διαφόρων κοινωνιών απέναντι στα άτομα αυτά.

1.2 ΟΜΗΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ: Στην Ομηρική κοινωνία χαρακτηριστικά του τέλειου ανθρώπου είναι η σωματική δύναμη και το ηρωικό πνεύμα. Πρότυπο μάλιστα του τέλειου ανθρώπου θεωρείται ο Ηρακλής, γιατί συγκεντρώνει και τα δυο: ανδρική δύναμη και ηρωικό πνεύμα. Το άτομο που δεν έχει σωματικές δεξιότητες και ικανότητες, καθώς και πνευματικές ιδιότητες δεν μπορεί να σταθεί και να ευδοκιμήσει στην ηρωική κοινωνία. (ΣΚΑΝΔΑΛΗ 1980, σελ.17).

Η δομή της τότε κοινωνίας (αριστοκρατική μορφή) επέτρεπε στον Όμηρο να βλέπει στο σκοπό της αγωγής τη διαμόρφωση μιας ELITE από ήρωες, να κάνουν πάντα το ανώτερο για να ξεπεράσουν τους άλλους. Πίστευε δηλαδή, ότι το ιδεώδες της αγωγής είναι το ηρωικό πνεύμα, στοιχείο που εξηγεί ότι δεν πρόσεξε καθόλου τα μειονεκτικά άτομα, παρόλο που τα αναφέρει στα έπη του, όπως "κούφος" (ανίκανος) , "νήθιος" (κουτός), "άνους" (ανόητος),

"αεσίφρων" (πνευματικά καθυστερημένος), "αφραδής" (επιπόλαιος) κλπ.

Κατά τον Όμηρο η μειονεκτικότητα είναι θεόσταλη τιμωρία στον άνθρωπο. Μπορεί όμως να την ξεπεράσει στη βάση των εσωτερικών χαρισμάτων του ανθρώπου, γι' αυτό εκτός από τα βότανα συνιστούσε και τη Μουσική μέσο κατάλληλο για την ψυχική γαλήνη και θεραπεία του. (ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ 1984, σελ.22).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο τυφλός Δημόδοκος που ήταν και ένας έξοχος μουσικός. Στο παλάτι καλεί τον τυφλό τραγουδιστή ο ίδιος ο Αλκίνοος, γιατί τον θαυμάζει και τον θεωρεί απαραίτητο στην εκδήλωση της φιλοξενίας που κάνει προς τιμή του Οδυσσέα:

"Και το θεϊκό τραγουδιστή Δημόδοκο ας καλέσουν,
γιατί του χάρισε ο Θεός του τραγουδιού τη χάρη να
μας λιγώνει όταν τον πει να τραγουδά η καρδιά του".

Ο Όμηρος αφιερώνει στίχους για έναν τυφλό τραγουδιστή, εξαίρει το ιδιαίτερο πνευματικό χάρισμα του τυφλού Δημόδοκου και παραβλέπει έτσι τη σωματική του αναπηρία (ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ 1980, σελ. 18-19).

Στην ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ο άτυχος Ήφαιστος πετάχτηκε από τον Όλυμπο, βρέφος ακόμη γιατί γεννήθηκε κουτσός. Φαίνεται δεν είχε θέση ανάμεσα στους αρτιμελείς Θεούς ένας κουτσός Θεός. Μάλιστα για να ικανοποιήσουν τα ψυχολογικά προβλήματα του Ηφαίστου εξαιτίας της αναπηρίας του, του έδωσαν γυναίκα την ομορφότερη, την Αφροδίτη η οποία με τη σειρά της τον απατούσε με τον Άρη. Έτσι εκείνο που απόμεινε στον Ήφαιστο ήταν το περιθώριο, που συνεχίστηκε με το να του αναθέσουν την πιο βαριά απασχόληση, εξασκώντας το επάγγελμα του σιδηρουργού μακριά από τη φυσική του κατοικία.

1.3 Σπαρτιάτικη κοινωνία

Αν και η αγωγή των μειονεκτικών ατόμων δεν αντιμετωπίστηκε σοβαρά και υπεύθυνα στην Ομηρική περίοδο, ωστόσο δεν απειλήθηκε η ίδια η ύπαρξή τους με εξοντωτικό τρόπο. Εξετάζοντας παράλληλα την κοινωνική δομή της ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΠΑΡΤΗΣ διαπιστώνουμε ότι η εξόντωση των μειονεκτικών ατόμων θεωρείτο πολύ φυσική.

Κατά τον ΣΚΑΝΔΑΛΗ (1980,σελ.27-31) το δωρικό κοινωνικό κέντρο, η Σπάρτη, έχει τα δικά του χαρακτηριστικά. Ιδιαίτερα σκληρά, στρατιωτικά, παράδοξα. Εδώ, χαρά στον γερό και δυνατό και αλίμονο στον αδύνατο κι ανάπηρο. Η σκληρότητα αυτή της Σπαρτιατικής κοινωνίας απέναντι στον αδύνατο και σακάτη δεν προξενούσε και πολύ εντύπωση την εποχή εκείνη.

Ο Καιάδας και οι Αποθέτες (τόπος βαραθρώδης κοντά στο βουνό Ταύγετο) είναι εφεύρημα της σκληρής Σπαρτιατικής κοινωνίας, για να απαλλάσσεται μια για πάντα από τα σακάτικα ανθρώπινα πλάσματα. Έτσι ο Καιάδας ήταν στη Σπαρτιατική κοινωνία η μοναδική και καλύτερη λύση για να μη βασανίζεται το ίδιο το άτομο και να μη υποφέρει και η κοινωνία από τα προβληματικά της άτομα. Λύση νόμιμη για μια πολιτεία, μα απάνθρωπη για τις ανθρώπινες υπάρξεις. Τόσο καταλυτική αποδείχτηκε η διαπαιδαγώγηση των παιδιών και της Σπαρτιατικής κοινωνίας γενικότερα στα στρατιωτικά ιδρύματα, που φαίνεται ότι δοκιμάστηκε ακόμη και η μητρική στοργή. Μια τέτοια εκπαίδευση στις γυναίκες δεν έφτιανε μόνο γερά σώματα. Έκανε και πλύση

εγκεφάλου με πόλωση της μητρικής στοργής. Κανένας ιστορικός δεν αναφέρει περίπτωση Σπαρτιάτισσας μητέρας να προσπαθεί ν' αποσπάσει από τα χέρια των σκληρών Εφόρων το ανάπηρο παιδί της. Και να υποστεί τις συνέπειες του νόμου, όποιες κι αν ήτα, για χάρη της μητρικής στοργής.

Είναι χαρακτηριστικό ότι Νόμος της Σπαρτιάτικης κοινωνίας επέτρεπε στις μητέρες να λούζουν τα βρέφη όχι με νερό αλλά με κρασί για να δοκιμάζουν την κράση τους. Γιατί, πίστευαν, αν είναι επιληπτικά και αρρωστιάρικα δεν αντέχουν κάψιμο κρασιού, αλλά μαραίνονται και πεθαίνουν.

Ο Πλούταρχος (Περί Παίδων Αγωγής, κεφ.3 σελ.21) αναφέρει ότι οι Σπαρτιάτες τιμώρησαν βασιλιά τους Αρχίδαμο με χρηματικό πρόστιμο, γιατί παντρεύτηκε γυναίκα κοντόσωμη. Ακόμη και ο Αγησίλαος που ήταν κουτσός από το ένα πόδι, δεχόταν συχνά τα πειράγματα πολλών Σπαρτιατών, οι οποίοι έφτασαν στο σημείο να φέρουν χρησμό από το μαντείο των Δελφών και να εκθέτει την αναπηρία του.

Αντίθετα ο κουτσός Τυρταίος, που ήταν σκόπιμη επιλογή των Αθηναίων για την Σπάρτη, επειδή γνώριζαν ότι πειράζεται η Σπαρτιατική κοινωνία με σακάτικα άτομα, κάλυψε την αναπηρία του με το ποιητικό του χάρισμα.

1.4 Αθηναϊκή κοινωνία

Στην Αθηναϊκή κοινωνία κάθε άτομο που είναι πολίτης συμμετέχει ελεύθερα στην δημόσια ζωή. Φαίνεται ότι στην Αθήνα σε αντίθεση με τη Σπάρτη, επικρατεί η κοινωνία "των καλών καγαθών" πολιτών. Η Αθηναϊκή κοινωνία προστατεύει γερούς και σακάτηδες. Θετική χαρακτηρίζεται η ενέργεια της Αθηναϊκής πολιτείας, ίσως αποτελεί εξαίρεση στην Αρχαία Ελλάδα, να θεσπίσει νόμο ειδικό ή ευεργετικό για "τους αδύνατους". Κάθε πολίτης που είχε περιουσία μικρότερη των τριών μινων (300 δρχ) και αναπηρία που να τον εμποδίζει να εργάζεται, χαρακτηριζόνταν αδύνατος.

Από την Αθηναίων Πολιτεία του Αριστοτέλη (έκδ. Οξφόρδης, 49,4) σε ερμηνεία μαθαίνουμε ότι: "Κάνει δε και επιθεώρηση ανίκανων η βουλή. Γιατί υπάρχει νόμος που ορίζει ότι εκείνοι που έχουν περιουσία μικρότερη των τριών μινων και εκείνοι που έχουν σωματικές βλάβες, ώστε να μη μπορούν να κάνουν κανένα έργο. Τους εξετάζει η βουλή και δίνει από το δημόσιο ταμείο για τροφή δυο οβολούς την ημέρα στον καθένα. Και υπάρχει γι' αυτούς ταμίας που εκλέγεται με κλήρο".

Η εξέταση λοιπόν των πολιτών για αναπηρία ήταν έργο της βουλής. Μια υγειονομική επιτροπή όπως θα λέγαμε σήμερα. "Οι αδύνατοι" έκαναν αίτηση στην αρχή του χρόνου στη βουλή των πεντακοσίων, για να εξετάσουν και να πάρουν το βοήθημα. Το ποσό του βοηθήματος ήταν διαφορετικό σε κάθε εποχή. Από τα Λυσία μαθαίνουμε ότι την εποχή που εκφώνησε το λόγο για τον αδύνατο ήταν ένα οβολός ($1/6$ δρχ) την ημέρα (Λυσίου Λόγοι υπέρ αδυνάτου, εκδ. ΟΕΔΒ).

Στη δημοκρατική Αθήνα ψηφίστηκε το επίδομα για τους σακάτηδες γιατί η τύχη θεωρούνταν κοινή για όλους και στα κακά και στα αγαθά. Προστατευτικά μέτρα πήρε η Αθηναϊκή πολιτεία για τα ορφανά. Ύστερα από εισήγηση του Αριστείδη, συντηρούνταν τα ορφανά άπορα από το δημόσιο ταμείο Νόθα ή Εκθετα άτομα απομονώνονται από το κοινωνικό σύνολο ή περιφρονούνται, χωρίς βέβαια να καταλαμβάνουν κάποιο αξίωμα. (ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ 1980, σελ. 33-38).

1.5 Απόψεις του Πλάτωνα

Εξετάζοντας την Πλατωνική κοινωνία παρακάτω, διαπιστώνουμε ότι, ο χώρος για τα καθυστερημένα και μειονεκτικά άτομα είναι πολύ περιορισμένος. Αποστροφή και κατάπληξη προκαλεί η στάση του Πλάτωνα πάνω στο ίδιο θέμα, όταν υποστηρίζει, ότι τα "αποκλίνοντα" παιδιά θα πρέπει να αφήνονται σε κάποιο άγνωστο τόπο για να πεθάνουν. (Μ.ΝΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, 1986).

Στην ιδανική του πολιτεία δεν υπήρχε θέση σ' όσους δεν ανταποκρίνονταν στους οραματισμούς του για μια διαλεχτή κοινωνία. Η ψυχοσωματική κατάσταση του ατόμου, δηλ. το "νους υγιής εν σώματι υγιή" είναι το παιδευτικό ιδεώδες των αρχαίων Ελλήνων.

Στο επίπεδο των ιδεών η αναφορά που γίνεται (ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ, ΣΕΛ. 50-54) στην Πλατωνική κοινωνία, ο Πλάτωνας παρουσιάζεται σαν κοινωνικός αναμορφωτής και οραματίζεται μια κοινωνία

εκλεκτών με σώματα καλά και γενναίες ψυχές. Αν και στην κορυφή της Πλατωνικής αξιολογικής πυραμίδας βρίσκονται οι πνευματικές και ψυχικές αξίες, όμως και οι σωματικές καθόλου δεν παραβλέπονται. Γι' αυτό η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα δεν αποβλέπει μόνο στην πνευματική και ψυχική ανακαίνιση, μα και στην σωστή εξυγίανση και στην ευγονία. Προστασία και προαγωγή της πνευματική και σωματικής ζωής των πολιτών είναι κύριο έργο της πολιτείας. Συνεχίζοντας τη μελέτη του ο Χ. ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ αναφέρει ότι τα ανάπηρα παιδιά αποβάλλονται. Τούτο βέβαια πραγματοποιείται δικαιολογημένα στην Πλατωνική κοινωνία με βάση πάντα τη φιλοσοφική θέση του Πλάτωνα, που υποστηρίζει ότι χρειάζονται άτομα γερά στο πνεύμα και στο σώμα ενώ τα ανάπηρα δεν έχουν θέση σ' αυτή.

Οι κοινωνικές διακρίσεις είναι έκδηλες και το λει ξεκάθαρα ο Πλάτωνας στην Ε' πολιτεία σ' ένα διάλογο του Σωκράτη και του Γλαύκωνα: "Τα παιδιά λοιπόν, των διαλεχτών γονιών πρέπει νομίζω να τα παραλαβαίνουν και να τα πηγαίνουν στο σικό (κοινό τροφείο), όπου θα τα παραδίδουν σε παραμάνες (τροφούς) που κατοικούν σε κάποιο ιδιαίτερο τμήμα της πόλης. Τα παιδιά πάλι των κατώτερης τάξης πάστας ανθρώπων, κι όσα από τους άλλους τύχει να γεννηθούν ανάπηρα, θα τα κρύψουν, σ' απόμακρο και μυστικό μέρος, γιατί έτσι πρέπει να κάνουν.

Θα παραμείνουμε λιγάκι στην Πλατωνική κοινωνία γιατί παρουσιάζει ενδιαφέρον για θέματα "ειδικής αγωγής" κι αντιμετώπισης ατόμων με ειδικές ανάγκες. Ωστόσο θα παρουσιάσουμε παρακάτω μια ετεροκαθοριζόμενη πλευρά της κοινωνικοπολιτικής διάστασης και φιλοσοφικό - παιδαγωγικής

δομής του Πλατωνικού ιδεώδους. Μια σειρά από άτομα με ειδικές ανάγκες αντιμετωπίζονται διαφορετικά από την ίδια την κοινωνία. Τα καθυστερημένα άτομα αποκληρώνονται και μάλιστα τους αφαιρούνται και τα κύρια ανθρώπινα δικαιώματα, όπως της ιδιοκτησίας, κλπ. Για τους τρελούς η πλατωνική κοινωνία δεν παίρνει κανένα επίσημο και υπεύθυνο μέτρο, οι οποίοι είναι δυστυχημένοι, ψυχοπαθείς άνθρωποι. Ευθύνες αποδίδονται στην οικογένεια σαν να είναι αυτή μόνο υπεύθυνη για το ψυχικά άρρωστο άτομο.

Αντίθετα για τα ορφανά παίρνονται ιδιαίτερα μέτρα προστασίας φροντίδας και μέριμνας. Σ' εκείνους, συνεχίζει ο Πλάτωνας, που φέρονται δίκαια στα ορφανά οι Θεοί δείχνονται επιεικείς. Ενώ μισούν όσους κακομεταχειρίζονται τα ορφανά κι έρημα. Γιατί τα ορφανά τα θεωρούν οι Θεοί πολύτιμη παρακαταθήκη. Ζητιάνοι και δούλοι είχαν διαφορετική αντιμετώπιση. Τα άτομα αυτά εγκαταλείπονται και μάλιστα αν κάποιος προσπαθεί να εξοικονομήσει την τροφή του με ατέλειωτες ευχές, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα αίτια και το μέγεθος της ένδειας, οι αρχές να τον διώχνουν απ' όλη τη χώρα έξω από τα σύνορα, για να ξεκαθαρίσει ο τόπος ολότελα από τέτοιο ζώο. Οι δούλοι, αρχικά δεν θεωρούνται ίσοι με τους άλλους ανθρώπους, μα κάτι πιο κάτω. Δέχεται πως δεν έχουν το ίδιο μυαλό σαν όλοι οι άνθρωποι μα το μισό και παρακάτω. Ο Πλάτωνας συμβουλεύει τους πολίτες να τους συμπεριφέρονται καλά. Κι όχι τόσο για το συμφέρον των δούλων, όσο για το συμφέρον των ελεύθερων. Τους θέλει υποδεέστερους και υποτακτικούς χωρίς να συνάπτουν σχέσεις με πολίτες.

Φαίνεται πως δεν βάζει το δούλο στην κατηγορία του ζώου, μα ούτε και του ανθρώπου. (ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ 1980, σελ. 51-53).

Δυο μοντέλα αγωγής του Πλάτωνα στα πλαίσια της "Ειδικής Αγωγής" έχουν ενδιαφέρον όπως τα παρουσιάζει ο Σ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ (1984). Ειδικότερα αναφέρει, ότι στα πλαίσια της πολιτείας ισχύει μια ταξική αγωγή σύμφωνα με το σύστημα που ακολουθεί τα τρία επίπεδα της ψυχής: επιθυμητικό, θυμοειδές και λογιστικό. Με βάση το ακόλουθο σύστημα οι πολίτες ανάλογα σε ποιο επίπεδο βρίσκονται, προσδιορίζεται το νοητικό τους επίπεδο και γενικότερα οι ικανότητές τους. Το επιθυμητικό θεωρείται το κατώτερο επίπεδο και είναι για όσους δεν είναι ιδιαίτερα ξύπνιοι. Το θυμοειδές είναι το μέσο επίπεδο με μεγάλο βαθμό εξυπνάδας, αλλά με χαμηλή θεωρητική ικανότητα. Το λογιστικό αποτελεί το επίπεδο στο οποίο ανήκουν οι πιο ξύπνιοι. Έτσι παίρνοντας υπόψη την εξυπνάδα μπορεί κανείς να επιλέξει τους επιστήμονες και τους φιλοσόφους. Αυτή η αριστοκρατική δομή του Πλατωνικού παιδαγωγικού συστήματος παρουσιάζει πολλές ελλείψεις. Αργότερα ο Πλάτωνας στο βιβλίο του "ΟΙ ΝΟΜΟΙ" προσπάθησε να συμπληρώσει το παιδαγωγικό του σύστημα βασισμένο τώρα σε μια δημοκρατική κοινωνία, προβλέποντας την ίδια αγωγή για όλα τα στρώματα, για κάθε βαθμό ευφυίας και για τα δυο φύλα. Μερικές παιδαγωγικές απόψεις του Πλάτωνα αξίζει ν' αναφερθούν γιατί έχουν ιδιαίτερη σημασία για παιδιά με ειδικές ανάγκες όπως: σημείο εκκίνησης θα πρέπει ν' αποτελεί η ατομικότητα του μαθητή καθώς επίσης οι ιδιαίτερες ικανότητες ή μειονεκτικότητες θα πρέπει να εντοπίζονται και να λαμβάνονται υπόψη. Θεωρεί σπουδαίο παράγοντα το περιβάλλον. Επίσης η μάθηση δεν πρέπει να γίνεται καταπιεστικά αλλά με παιχνίδι, γιατί το παιχνίδι βοηθά στην

ανάπτυξη της αυτενέργειας του παιδιού, που είναι απαραίτητη για την εξάσκηση του επαγγέλματος. Εξετάζοντας προσεκτικά τις παιδαγωγικές απόψεις του Πλάτωνα, είναι δυνατόν να διαπιστώσει κανείς την ιστορική τους διαχρονικότητα και επικαιρότητα σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα.

1.6 Θέσεις του Ιπποκράτη και Αριστοτέλη για τα καθυστερημένα παιδιά

Ο γιατρός Ιπποκράτης ασχολήθηκε αρκετά με τα καθυστερημένα άτομα θεωρώντας βέβαια τις περιπτώσεις καθυστερήσεων σαν σωματικές ή ψυχικές αρρώστιες. Εργάστηκε πάνω στη διαγνωστική, ερευνήσε για τα αίτια των καθυστερήσεων, εφάρμοσε μορφές θεραπειών συνοδευόμενων πάντοτε με διάφορα φάρμακα. Για τη σωστή διαγνωστική άποψη, πρέπει ο γιατρός να λαμβάνει υπόψη του, το περιβάλλον και την κληρονομικότητα του ατόμου. Η επιληψία φαίνεται ότι απασχόλησε ιδιαίτερα τον Ιπποκράτη. Πίστευε ότι οι νέοι που είναι επιληπτικοί απαλλάσσονται από την αρρώστια μόλις αλλάξουν ηλικία και το στενό τους περιβάλλον. Τα καθυστερημένα άτομα, κατά τον Ιπποκράτη θεωρούνται ευπρόσβλητα από νόσους και θάνατο. Για τους τραυλούς έλεγε ότι βασανίζονται από μακροχρόνια διάρροια, ενώ για τα αίτια της δυσαρθρίας έλεγε ότι προέρχεται ή λόγω παθήσεως ή κωφώσεως ή άλλα λει το άτομο πριν προφέρει το προηγούμενο (σύγχυση). Δηλαδή πριν πει εκείνο που σκέφτεται , σκέφτεται άλλα. (ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ , σελ.5557).

Σύμφωνα με τον Σ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ (1984) ο Ιπποκράτης είναι αυτός που καθιέρωσε την παρατήρηση και το πείραμα σαν

μέσο για την γνώση του ανθρώπου. Χρησιμοποίησε την μουσική σαν θεραπευτική αγωγή ενώ για την επιληψία πίστευε ότι τα αίτια βρίσκονται στον εγκέφαλο δηλαδή έχει κληρονομική βάση, άποψη που ισχύει ακόμη και σήμερα. Επίσης ο Σ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ (1984) αναφέρει ότι ο Ιπποκράτης ανέπτυξε διάφορα θεραπευτικά και ορθοπεδικά συστήματα εισάγοντας για πρώτη φορά όρους όπως: υστερία, μελαγχολία, άνοια (βλακεία) , παράνοια, μανία, ηλιθιότητα. Πρότεινε θεραπευτικές τεχνικές εκτός της μουσικής, την αυθυποβολή και αυτοσυγκέντρωση για τροποποίηση της συμπεριφοράς.

Στα έργα του Σταγειρίτη φιλοσόφου Αριστοτέλη διακρίνει κανείς ότι περιέχονται αρχές αγωγής που προτείνονται ακόμη και σήμερα από σύγχρονους παιδαγωγούς όπως: αγωγή σύμφωνα με τη φύση, προσοχή της ατομικότητας του παιδιού, παραστατικό μάθημα, από το απλό στο σύνθετο κλπ. (ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ 1984,σελ 28).

Βασική ενασχόληση του Αριστοτέλη, όπως αναφέρεται στα συγγράμματά του, είναι τα προβλήματα του ανθρώπου. Η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου αποτελεί ίσως της πεμπτουσία της Αριστοτελικής φιλοσοφίας. (Πολιτικόν άνθρωπος και συζήν πεφυκός). Κάθε άνθρωπος πρέπει να θεωρείται μέλος της ανθρώπινης κοινωνίας γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα είναι ή Θεός ή Θηρίο. Υποστηρίζει δε ότι κάθε κοινωνία έγινε για κάποιο καλό του ανθρώπου. Σ' αυτή όλοι έχουν θέση κι όλοι καταβάλλουν προσπάθειες για να πετύχουν αυτό που νομίζουν ότι είναι αγαθό. Για την σωματική και ψυχική υγεία διδάσκει πως κάθε άνθρωπος πλάστηκε με ατομικές διαφορές. Ψυχή και σώμα είναι δεμένα τα δυο τους. Όταν πάθει κάτι το σώμα χαλάει και την ψυχική υγεία, ενώ αντίθετα η ψυχική ισορροπία έχει σημασία και για τη

σωματική. Τους Τυφλούς και κωφούς πολίτες συμβουλεύει ο Αριστοτέλης, να μην του περιπαίζουν αλλά να τους ελεούν. Ακόμη πιστεύει ότι τα νοητικά καθυστερημένα άτομα έχουν ελαττωματικές τις πνευματικές τους λειτουργίες. Τα νανώδη και μεγαλοκέφαλα άτομα έλεγε ότι είναι φίλοι του ύπνου. Για τους υψηλόσωμους λειπει πως είναι βραδείς στο νου, γιατί η κυκλοφορία του αίματος πιάνει μεγάλο τόπο κι έτσι φτάνει αργά στην έδρα της φρονήσεως. Επίσης για την επιληψία λειπει ότι ξεκινάει και πιάνει μερικά άτομα. "Γι' αυτό και η αρχή της παθήσεως αυτής σε μερικούς γίνεται κατά τη διάρκεια του ύπνου. Κυριεύονται δε απ' αυτήν όταν κοιμούνται και όχι όταν δεν κοιμούνται". (ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ 1980, σελ. 58-60).

1.7 Η Ελληνιστική και Ρωμαϊκή εποχή

Ο Σ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ (1984) για την ελληνιστική περίοδο αναφέρει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που παρουσιάζουν η Ψυχολογία και η χαρακτηριολογία του Θεόφραστου (287) καθώς επίσης και το ενδιαφέρον του για την ειδική αγωγή των πνευματικά καθυστερημένων παιδιών. Παρακάτω αναφερόμενος στη Ρωμαϊκή εποχή, υποστηρίζει ότι η στάση της κοινωνίας αυτής απέναντι στα μειονεκτικά άτομα ήταν αρνητική.

Αυτή η αρνητική στάση της κοινωνίας των αρχαίων Ελλήνων κληροδοτήθηκε και στους Ρωμαίους, (ΝΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ 1986, σελ. 71) αν και σε ορισμένες περιπτώσεις τα "αποκλίνοντα" άτομα έμπαιναν κάτω από την προστασία των Θεών, καθώς προκαλούσαν το δέος και το φόβο με την "αλλόκοτη" σωματική κατασκευή τους και "περίεργη" συμπεριφορά τους.

Θα περίμενε κανείς μια διαφορετική αντιμετώπιση των "αποκλινόντων" ατόμων στους Ελληνιστικούς χρόνους μια και εγκαينιάστηκε μια πλατιά κοινωνία με ανθρωπιστικές ιδέες, ωστόσο για τα καθυστερημένα άτομα δεν έγινε κάτι σημαντικό ισχυρίζεται ο Χ. ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ (1980). Συνεχίζοντας , λει ότι και κατά τη Ρωμαϊκή εποχή που είναι συνέχεια της Ελληνιστικής , δεν παίρνεται καμιά ιδιαίτερη φροντίδα για τα άτομα με ειδικές περιπτώσεις. Οι εποχές αυτές βρίσκονται πολύ κοντά στην εποχή του Χριστιανισμού. Κι όμως ασημαντες αλλαγές ή καθόλου παρατηρούνται στη στάση της κοινωνίας έναντι των ατόμων με διαφορές κι αποκλίσεις. Κι ας άρχισαν οι αγώνες των δούλων και των αδικημένων τάξεων για ισότητα , δικαιοσύνη, ελευθερία.

Στα ρωμαϊκά του Πλούταρχου βλέπουμε πως η τότε κοινωνία τηρούσε στάση απομόνωσης στα άτομα με σωματικά και ψυχικά ελαττώματα , μάλιστα τους είχε απαγορεύσει τη συμμετοχή τους σε ιεροτελεστίες. Βασική προϋπόθεση συμμετοχής ήταν η καθαρότητα και η σωματική ακεραιότητα του ατόμου (Πλούταρχου Ρωμαϊκά, σελ. 73).

1.8 Χριστιανισμός - Βυζαντινοί χρόνοι

Ο Χριστιανισμός διατηρεί μια θετική στάση απέναντι στα φτωχά και καθυστερημένα άτομα απ' αυτή που επικρατούσε μέχρι τώρα. Η ιδιαίτερη φροντίδα που δόθηκε στους πάσχοντες και η ιδέα του ανθρωπισμού όπως εκφράστηκε από τη νέα διδ/λία έχει σαν αποτέλεσμα την αλλαγή νοοτροπίας της κοινωνίας. Η κοινωνία κάνει το πρώτο βήμα. Δειλά, δειλά , αρχίζει να συμπαθεί πια τα άτομα αυτά μόνο που η συμπάθεια αυτή καταλήγει σε οίκτο και

φιλανθρωπία. Αντιλαμβάνεται ότι τα άτομα αυτά αξίζουν κοινωνικής προστασίας, δείγμα δε της πράξης αυτής είναι η ίδρυση "τυφλοκομείων" "παραμοναρίων" , "αργινορείων" (ιδρύματα για ασθενείς με ανίατες ασθένειες).

Ιδιαίτερη φροντίδα έδειξαν αυτή την εποχή, αναφέρει ο Σ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ (1984) , οι πατέρες της εκκλησίας (Βασίλειος και Χρυσόστομος και Γρηγόριος) για τα μειονεκτικά άτομα, χαρακτηρίζοντας την εποχή αυτή σαν εποχή αυξημένης "πρόνοιας" τόσο από πλευράς εκκλησίας όσο και από πλευράς πολιτείας. Κάτι ανάλογο θα μπορούσαμε να πούμε συνέβη στην πρώτη χριστιανική κοινωνία. Σακάτηδες, ορφανά, δούλοι, χωλοί, καθυστερημένοι προστατεύονταν με ιδιαίτερη προσοχή. Συμμετέχουν σ' όλες τις φάσεις της ζωής της πρώτης χριστιανικής κοινωνίας έχοντας όλοι τα ίδια καθήκοντα και δικαιώματα μέσα στην κοινότητα. Σιγά, σιγά όμως στις αγάπες μας λειο ο Χ. ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ (1980) άρχισαν να γίνονται κοινωνικές διακρίσεις. Έτσι έπαψε να 'ναι στα δείπνα "του πλήθους των πιστευσάντων η ψυχή και η καρδιά μια".

Εκείνο που διαπιστώνουμε είναι ότι η αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες οργανώνεται μέσα στα φιλανθρωπικά ιδρύματα , χωρίς βέβαια να γίνεται λόγος για ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία. Έτσι λοιπόν το καθυστερημένο άτομο, υπογραμμίζει ο Χ. ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ (1980) , είναι την εποχή αυτή το ευγενικό παράσιτο της κοινωνίας. Η επαιτεία εκμεταλλευόμενη τη χριστιανική πρακτική της ελεημοσύνης, καταντάει αναγκαίο κακό και ανεκτό μέσο στην κοινωνία, για να διατηρηθούν στη ζωή τα καθυστερημένα άτομα.

Για το Βυζάντιο ο Μ. ΝΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ (1986, σελ. 72) αναφέρει τα εξής: "στο Βυζάντιο με την κυριαρχία του Χριστιανισμού αντιμετωπίζονται τα "αποκλίνοντα" άτομα με οίκτο και συμπόνια, σε απομόνωση ωστόσο από τους "φυσιολογικούς ανθρώπους". Αυτοκράτορες ή άλλοι ανώτεροι αξιωματούχοι που έχαναν το θρόνο τους ή την εξουσία τους, ακρωτηριάζονταν από τους νικητές αντιπάλους τους με την αφαίρεση ενός αυτιού ή με κόψιμο της μύτης, για να μην μπορέσουν έτσι να ξαναποκτήσουν το θρόνο τους, μια και ο νόμος προέβλεπε την αρτιμέλεια για τα ανώτερα αξιώματα. Σ' αυτούς τους αιώνες αρχίζει η φιланθρωπική δραστηριότητα της κοινωνίας, καθώς συνοδεύτηκε η αναπηρία με δεισιδαιμονίες και προκαταλήψεις και με την άποψη ότι είναι σταλμένη από το Θεό ως δοκιμασία των ανθρώπων για κάποια αμαρτήματά τους". Κλείνοντας την ενότητα αυτή ο Μ. ΝΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ υποστηρίζει ότι "ο φιλανθρωπικός ρόλος της εκκλησίας και των μοναχών δίκαια αμφισβητήθηκε, ότι παρέκκλινε από τους πρώτους στόχους και ότι τα μοναστήρια χρησιμοποιήθηκαν ως χώροι εγκλεισμού και βασανιστηρίων.

Εκπαίδευση των παιδιών

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η Βυζαντινή κοινωνία ανταποκρίθηκε στις στοιχειώδεις απαιτήσεις προστασίας των καθυστερημένων ατόμων, αφού πρωταρχικά με την φιλανθρωπία προσπάθησε να καλύψει τις βασικές ανάγκες των ατόμων αυτών. απ' εκεί και πέρα όμως αγνόησε εντελώς το στάδιο της κοινωνικής τους ένταξης και σε κάποια χρονική στιγμή αδιαφόρησε για την τύχη τους. Πολύ χαρακτηριστικά περιγράφει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος την αποστροφή και περιφρόνηση που έδειχνε η ανθρώπινη κοινωνία τότε για τους ανάπηρους: "Διώχνονται βίαια από τις πόλεις. Διώχνονται από τα σπίτια, από

την αγορά, από τις συγκεντρώσεις, από τα συμπόσια και από το ίδιο το νερό. Ούτε οι πηγές που τρέχουν είναι κοινές σ' αυτούς και στους άλλους ανθρώπους, ούτε στους ποταμούς τους αφήνουν να μπουν για να μην μεταδώσουν την αρρώστια τους. Για το λόγο αυτό περιπλανούνται νύχτα και μέρα χωρίς κανένα μέσο".

1.9 Μεσαίωνας - Τουρκοκρατία - Διαφωτισμός

Σε όλο το ΜΕΣΑΙΩΝΑ, αναφέρει ο Μ. ΝΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ (1986, σελ. 72) η στάση της κοινωνίας παρέμεινε εχθρική απέναντι στους ανάπηρους, επιτρέποντάς τους να ασκήσουν ένα και μοναδικό επάγγελμα αυτό του ζητιάνου. Ακόμη οι ανάπηροι μέχρι το Μεσαίωνα, αντιμετώπιζαν το ενδεχόμενο της φυσικής εξόντωσης αμέσως μετά τη γέννησή τους. Αν κατάφερναν να γλιτώσουν, μπορούσαν να ενσωματωθούν στο κοινωνικό σύνολο ασκώντας το επάγγελμα του ζητιάνου.

Καμιά σκέψη δεν είχε γίνει μέχρι τότε για την αγωγή και την εκπαίδευσή τους.

Στα δύσκολα χρόνια της ΣΚΛΑΒΙΑΣ τα καθυστερημένα άτομα και γενικά τα πάσχοντα από διάφορα νοσήματα εγκαταλείπονται στην τύχη τους ή γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης των αγυρτών. Οι προλήψεις και οι δεισιδαιμονίες ριζώνουν για τα καλά στις συνειδήσεις των ανθρώπων που ανάλογη είναι και η συμπεριφορά τους προς τα άτομα αυτά. Αδιάφορα αντιμετώπισε και ο Τούρκος κατακτητής τη συγκεκριμένη ομάδα των ατόμων αυτών. Ήταν βαθιά επηρεασμένος από την στάση της Τούρκικης κοινωνίας, η οποία τα θεωρούσε άτομα δεύτερης

κατηγορίας. Μάλιστα είχαν αξιολογήσει, ότι η προσφορά εργασίας των ατόμων αυτών, αξίζει όσο ένα ζώο.

Ο Σ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ (1984) μας λέει ότι "σ' αυτήν την εποχή εξέλιπε κάθε φροντίδα για μειονεκτικά άτομα". πραγματικά αντί για φροντίδα νιώθουν τη χειρότερη εκμετάλλευση. Σε μερικές περιοχές της σκλαβωμένης Ελλάδας τα άτομα αυτά χρησιμοποιούνται από άλλα "γερά", σα μέσο ελεημοσύνης και ζητιανιάς.

Στη Δύση η φροντίδα και μέριμνα για τα καθυστερημένα άτομα αρχίζει κυρίως με το ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ και συγκεκριμένα το 17^ο αιώνα. Την εποχή αυτή αρχίζει ίσως η συστηματική ιδρυματισποίηση των καθυστερημένων ατόμων και ο εγκλεισμός τους στα άσυλα. Τόσο τα φιλανθρωπικά ιδρύματα όσο και τα άσυλα δεν έδειξαν ιδιαίτερη σημασία για την αγωγή και εκπαίδευση των ατόμων αυτών.

Αργότερα τον 18^ο αιώνα παρατηρούμε ότι αναγνωρίστηκε η τεράστια σημασία της εκπαίδευσης για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου. Στον "Αιμίλιο" (EMILE) του Ρουσσώ εκφράστηκε η αισιοδοξία για τις δυνατότητες διάπλασης της ανθρώπινης φύσης, πράγμα που άγγιξε την τύχη των ανάπηρων παιδιών και ιδιαίτερα των νοητικά καθυστερημένων. Από τότε παρουσιάζονται μπορεί να πει κανείς, δείγματα ενδιαφέροντος για σωστότερη αντιμετώπιση καθυστερημένων παιδιών. Από τότε παρουσιάζονται, μπορεί να πει κανείς, δείγματα ενδιαφέροντος για σωστότερη αντιμετώπιση καθυστερημένων παιδιών.

Σαν πρώτες εμπειρίες ο Μ. ΝΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ (1986, σελ.72) αναφέρει περιπτώσεις ανακάλυψης "λυκόπαιδων" καθώς και τις

περιπτώσεις του KASPAR HAUSER και του "άγριου της AVERON" (κωφάλαλο αγόρι με το όνομα Βίκτωρας).

Ο KASPAR HAUSER παρέμεινε, για λόγους κληρονομικούς, κλεισμένος πολλά χρόνια σε υπόγειο. Ένα βράδυ ο φύλακας του τον άφησε ελεύθερο το 1828 σε πλατεία της Νυρεμβέργης. Δυνατότητες επιβίωσης πολύ περιορισμένες, αφού είχε ελάχιστες λεκτικές ικανότητες και γνώσεις. Ύστερα από λίγο χρονικό διάστημα δολοφονήθηκε, προφανώς γιατί εξόργιζε με την παρουσία του, τους ανθρώπους της εποχής που ήταν πνιγμένοι με προκαταλήψεις.

Ο Βίκτωρας ο "άγριος του AVEYRON" με εικόνα βαριάς ιδιοτελίας παρουσίασε σημαντική πρόοδο, χωρίς να φτάσει στα επίπεδα του φυσιολογικού μετά από επίπονες προσπάθειες που κατέβαλε ο γιατρός ITARD να τον διαπαιδαγωγήσει και να τον ημερέψει.

1.10 Η διαμάχη κεφαλαίου - Εργασίας και το μειονεκτικό άτομο

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα παρατηρούμε τη βιομηχανική επανάσταση που συντελείται και αναπτύσσεται στον κόσμο. Αυτή η βιομηχανική επανάσταση μέσα στο γενικό πλαίσιο ευφορίας που κινείται, έχει να επιδείξει τα εξής:

1. Τις απεριόριστες δυνατότητες εκμετάλλευσης του φυσικού πλούτου του πλανήτη.
2. Την ανθρώπινη ικανότητα να υποτάσσει τα φυσικά φαινόμενα στην υπηρεσία του και

3. Την εξαθλίωση πλατιών στρωμάτων εργατών και γεωργών οι οποίοι στο όνομα της "προόδου" καλούνται με άμεση ή έμμεση άσκηση βίας να μετατραπούν σε βιομηχανικούς εργάτες, εξυπηρετώντας απόλυτα το συμφέρον του κεφαλαίου. Γενικά τα ανάπηρα άτομα αντιμετωπίζονται όπως και τα "φυσιολογικά".

Δουλεύουν δηλαδή από τρυφερές ηλικίες, στα ανθρακωρυχεία και σε άλλες ανθυγιεινές εργασίες. Έτσι τα ανάπηρα άτομα πρέπει να γίνουν τώρα "χρήσιμα" μέλη της κοινωνίας, να μπορούν να κερδίζουν μόνοι τους το ψωμί τους, έτσι ώστε να μη γίνονται φόρτωμα αλλά να ωφελούν το κοινωνικό σύνολο. Σιγά, σιγά όμως αρχίζει να διαμορφώνεται η ιδεολογία της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο η οποία πλήττει ακόμη και τα ανάπηρα άτομα. Για τα ανάπηρα άτομα η ιδεολογία αυτή έχει βρει την πραγμάτωσή της μέσα από το σχήμα των "προστατευτικών εργαστηρίων". Φυσικά τα προστατευτικά εργαστήρια προσφέρουν επαγγελματική αποκατάσταση σε διανοητικά, ψυχικά και σωματικά ανάπηρα άτομα, μια και ο εικοστός αιώνας με την αυτοματοποίησης, την εξειδίκευση και εντατικοποίηση της παραγωγής έχει αποκλείσει από τους αγρούς, τα εργοστάσια και τα εργαστήρια κάθε άτομο που "αποκλίνει". Ωστόσο, η ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ανάπηρου, τα συνοδευτικά παιδαγωγικά προγράμματα, η δυνατότητα μορφοποίησης του ελεύθερου χρόνου, έχουν μείνει ανεκπλήρωτες υποσχέσεις.

Δίκαια λοιπόν υποστηρίζεται ότι το βάρος πέφτει στην παραγωγή και στα κέρδη που θα προέρθουν από το συναγωνισμό και την αυξημένη παραγωγικότητα, δημιουργώντας έτσι τα ανάπηρα άτομα ανάλογο άγχος και ανασφάλεια όπως και στους κανονικούς εργάτες.

1.11 Κοινωνικές τάσεις κατά τον 20ο αιώνα

Στη συνέχεια ο 20ος αιώνας αντιμετωπίζει τα προβλήματα των ατόμων με ειδικές ανάγκες με περισσότερη διάθεση κατανόησης και αποτελεσματικότητας. Τρεις φάσεις χαρακτηρίζουν τον 20ο αιώνα. Α) το κράτος αναλαμβάνει περισσότερες ευθύνες και υποχωρεί η δραστηριότητα της εκκλησίας και των φιланθρώπων, β) η σχολική φοίτηση γίνεται υποχρεωτική, γ) αφυπνίζεται το ενδιαφέρον των αναπήρων και των οικογενειών τους για τα δικαιώματά τους. Από τις αρχές του αιώνα, οι διάφορες κυβερνήσεις αρχίζουν να χτίζουν και να οργανώνουν κρατικά εργαστήρια για τα "αποκλίνοντα" άτομα, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα τον έλεγχο και τον συντονισμό των ενεργειών. Οποσδήποτε, από τη λειτουργία των ειδικών σχολείων προκύπτουν ορισμένα πλεονεκτήματα συγχρόνως όμως παρουσιάζονται πολλά προβλήματα που έχουν καθαρά κοινωνικές προεκτάσεις. Πρόκειται για το στάδιο του ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ (SEPARATION) των "αποκλινόντων" για να μπορέσουν οι "φυσιολογικοί" συνομήλικές τους "απερίσπαστοι" να αποκτήσουν τα εφόδια που απαιτεί η προχωρημένη αυτοματοποιημένη και εξειδικευμένη βιομηχανική παραγωγή του 20ου αιώνα.

Συνοψίζοντας σ' αυτό το σημείο μπορούμε να πούμε ότι η εκπαίδευση του ατόμου με ειδικές ανάγκες αντιμετωπίστηκε συστηματικά από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Αλλά τα μέσα και ο σκοπός της εκπ/σης για κάθε εποχή και για κάθε κοινωνία καθορίζονται από τις αντιλήψεις και από τον τρόπο, που το

κοινωνικό σύνολο αντιμετωπίζει το πρόβλημα του διαφορετικού, του αποκλίνοντος δηλαδή κατά τα πρότυπα του ατόμου.

Ο 19^{ος} αιώνας σηματοδεύτηκε από τη μεγάλη βιομηχανική επανάσταση όπου εκεί "φυσιολογικοί" και "αποκλίνοντες" χρησιμοποιούνται όλοι χωρίς διακρίσεις για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς του κεφαλαίου το οποίο αδιαφορεί χαρακτηριστικά για την ομαλή και κοινωνική ένταξη των δευτέρων (TOTI G. σελ. 27-28).

Στις αρχές του 20ου αιώνα σκοπός κάθε προσπάθειας ήταν να εφαρμόσει από τη μια πλευρά κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα αμφίβολης, πολλές φορές, αποτελεσματικότητας και από την άλλη να περιθωριοποιήσει τα άτομα με ειδικές ανάγκες σε ιδρύματα ασυλικής κυρίως μορφής. Αργότερα μια σειρά επιστημονικών ερευνών οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η απομάκρυνση και ο εγκλεισμός των ατόμων αυτών σε άσυλα όχι μόνο δεν εξυπηρετεί την κοινωνική ένταξή τους, αλλά αντίθετα την καθιστά περισσότερο προβληματική. Έτσι σε διάφορες χώρες δημιουργήθηκαν οι πρώτες ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία, άλλαξε ο σκοπός της εκπαίδευσης και το πρόβλημα από ανθρωπιστικό που ήταν, άρχισε να παίρνει το χαρακτήρα του εκπαιδευτικού και κοινωνικού (NEPANTZHS, 1983).

Στα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεγάλη αύξηση στον αριθμό και το είδος των παροχών και υπηρεσιών που προσφέρονται για τα παιδιά που αντιμετωπίζουν προβλήματα. Κι ενώ παλιότερα κυριαρχούσε η άποψη ότι τα σχολικά προβλήματα, είτε αφορούν τη μάθηση είτε τη συμπεριφορά, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται σε ξεχωριστό πλαίσιο, δηλαδή έξω από το κανονικό σχολείο, σήμερα

αυτό το μοντέλο του διαχωρισμού αμφισβητείται. Μάλιστα τώρα τελευταία δοκιμάζεται το μοντέλο της ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ (INTEGRATION) , που σημαίνει με έναν απλό ορισμό ότι τα παιδιά με προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς αντιμετωπίζονται μέσα στο κανονικό σχολείο και ιδιαίτερα στην κοινή τάξη. Περισσότερες απόψεις και θέσεις για το μοντέλο της ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ θα αναφέρονται σε ιδιαίτερη ενότητα που θα αναπτύξουμε παρακάτω.

Κλείνοντας, πολύ περιληπτικά αναφέρουμε ότι στην Ευρώπη, εκτός από τις ειδικές εκπαιδευτικές σχολές, όπου τα άτομα με ειδικές ανάγκες μαθαίνουν ακόμη και σπορ λειτουργούν και επαγγελματικές σχολές, απ' όπου αποφοιτούν οι έφηβοι, προετοιμασμένοι από κάθε πλευρά ν' αντιμετωπίσουν τη ζωή. Αλλά και στην Ελλάδα έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες την τελευταία χρονιά, είτε στον τομέα της εκπαίδευσης με την ίδρυση διαφόρων φορέων και σωματείων, είτε στον τομέα της πληροφόρησης με στόχο να διαλυθεί η άγνοια και η προκατάληψη. Σε ποιο βαθμό όμως λύθηκαν τα προβλήματα, που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες και πως τους αντιμετωπίζει ο μέσος Έλληνας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

2.1 Μειονεκτικό άτομο και κοινωνία

Η κοινωνική ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες, είναι ένα πολύ σοβαρό κοινωνικό ζήτημα και σαν τέτοιο πρέπει ν' αντιμετωπίζεται. Απόψεις που θεωρούν την μειονεξία σαν αποτέλεσμα ατομικών και ψυχολογικών καταστάσεων μόνο, είναι εξ αρχής σε λανθασμένη βάση. Αρχικά είναι πρόβλημα επιλογών και στάσεων μιας κοινωνίας κι ύστερα πρόβλημα οικονομικό ή τεχνικό. Τα τελευταία πενήντα χρόνια η θεσμοθέτηση μέτρων οδήγησαν το άτομο με ειδικές ανάγκες σε μια "συνθήκη" με την κοινωνία η οποία καθορίζεται από ελεγχόμενες ειδικές διοικητικές υπηρεσίες. Σε τέτοιο σημείο που οι άνθρωποι που έχουν μια αναπηρία σωματική, αισθητηριακή, κινητική ή νοητική και έχουν ήδη να αντιμετωπίσουν αυτή τη προσωπική αναπηρία τους, βρίσκονται σε μια κατάσταση "υπερ- αναπηρίας" που τους την επιβάλλει η κοινωνία με την αδυναμία της να δεχτεί τις διαφορές βρίσκονται απομονωμένοι στην οικογένειά τους, περιθωριοποιημένοι σε ιδρύματα που προβλέφθηκαν ειδικά γι' αυτούς, παραπεμπόμενοι από ειδικά σχολεία σε ειδικά οικοτροφεία, από προστατευόμενους χώρους εργασίας σε εργαστήρια απασχόλησης.

Η κοινωνική ένταξη ή η αυτόνομη διαβίωση με την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειρίας ευνοεί μια προσωπική διαβίωση όσο το δυνατό πιο αυτόνομη και ανεξάρτητη, καθώς και μια ολοκληρωμένη κοινωνική ζωή. Το πεδίο δράσης του τομέα

αυτού περιλαμβάνει επίσης τα ηλικιωμένα άτομα με ειδικές ανάγκες και τις πολιτιστικές, αθλητικές, δημιουργικές και τουριστικές δραστηριότητές τους. Είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι η προοπτική της αυτόνομης διαβίωσης στηρίζεται στην ιδέα ότι το πρόβλημα της "αναπηρίας" δεν εξαρτάται κυρίως από το ίδιο το άτομο με ειδικές ανάγκες, αλλά και από τους ψυχολογικούς και υλικούς φραγμούς που στήνει η κοινωνία, καθώς και από τις συχνά άκαμπτες δομές της που σχετίζονται με την υποστήριξη που επιβάλλεται για να φέρει λύση. Η ιδέα της αυτόνομης διαβίωσης αποσκοπεί στην εκ νέου απόδοση, στα άτομα με ειδικές ανάγκες, του ελέγχου του σώματος και του τρόπου της ζωής τους, δηλαδή αυτό που οι άλλοι άνθρωποι θεωρούν ως δεδομένο. Η αυτόνομη διαβίωση σημαίνει να μπορεί να ζει ένα άτομο με ειδικές ανάγκες στο δικό του σπίτι, στο οποίο θα έχει δικαιώματα, που μπορεί να παίρνει αποφάσεις για την καθημερινή του ζωή, όλες εκείνες τις αποφάσεις που το αφορούν.

Η συλλογική δράση και η επένδυση στη συμπεριφορά των ατόμων

Το δικαίωμα της αυτονομίας αποτελεί διεκδικητικό στόχο ολοένα και περισσότερο από τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Η επιτυχία του στόχου αυτού εκφράζεται με την επιθυμία των ατόμων αυτών να θέλουν να ζήσουν όπως οι άλλοι, στους ίδιους χώρους με τους άλλους, σε ένα περιβάλλον που δέχεται χωρίς εξαίρεση το σύνολο της κοινότητας. Έτσι οι όποιες συλλογικές επιλογές ληφθούν θα πρέπει να τείνουν προς λύσεις - τεχνικές και οικονομικές- που αποτρέπουν την μετατροπή των ατόμων με ειδικές ανάγκες σε απομονωμένο και κηδεμονευόμενο πληθυσμό.

Προβλέπεται να να προωθηθεί η σκέψη της προαπαιτούμενης αντίστασης

Η διεύρυνση της αυτονομίας και η άμβλυνση των διακρίσεων αυτό το διπλό μέλημα, επέβαλε να αναρωτηθούμε για τους μηχανισμούς που προκαλούν αυτή τη διολίσθηση από μια

κατάσταση φυσική, σωματική σε ένα κοινωνικό στάτους προστατευόμενου ατόμου, για το οποίο συχνά ο μόνος δυνατός χώρος ζωής είναι κάποιος τόπος όπου "τελεί υπό αντίληψιν", η οικογενειακή στέγη, το ίδρυμα. Η ύπαρξη των ειδικών ιδρυμάτων έδωσε την δυνατότητα να "ξεχάσουμε" τα άτομα με ειδικές ανάγκες μετατρέποντας την αφάνειά τους σε προσαρμογή.

Αντιμετωπίζοντας τα άτομα με ειδικές ανάγκες αυτές τις καθημερινές δυσκολίες μέσα σ' αυτό το περιβάλλον, αναγκάζονται να υιοθετούν και να δέχονται λύσεις απομόνωσης και περιθωριοποίησης. Προσεγγίζοντας λοιπόν με έναν άλλο τρόπο το άτομο με ειδικές ανάγκες παίρνουμε υπόψη όλες τις ικανότητές του και δυνατότητες που έχει να προσαρμόζεται, να ενσωματώνεται, να πετυχαίνει την επαγγελματική του αποκατάσταση ως κανονικός εργαζόμενος. Πιστεύουμε ότι η πορεία αυτή θα είναι αποτέλεσμα συλλογικής δράσης και θα στηρίζεται στη συμμετοχή του καθένα από μας. Σε αντίθετη περίπτωση μια στάση αδιαφορίας, φόβου, απόρριψης ή και υπερπροστασίας ακόμη, γεννά τη διάκριση και το διαχωρισμό.

Μπορούμε να πούμε όμως ότι η ένταξη είναι και ατομική υπόθεση κάθε ατόμου με ειδικές ανάγκες. Για παράδειγμα αναφέρουμε ένα ανάπηρο άτομο μετά το ατύχημα. Σημειώνουμε ότι το ανάπηρο άτομο μετά το ατύχημα θα πρέπει να αναθεωρήσει βίαια τη ζωή του, τον τρόπο που μελλοντικά θα κινείται, θα στεγάζεται, θα εργάζεται, θα συμμετέχει στα κοινά. Ίσως χρειάζεται, για να προωθηθεί η ένταξή του, προετοιμασία ανάλογα με την κάθε περίπτωση. Πράγματι η κατάσταση κάθε φορά έχει τις ιδιαιτερότητές της. Είναι σύνθετη από την προσωπικότητα του ατόμου, την εκπαίδευσή του το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο

ανήκει, τις οικονομικές πηγές που διαθέτει, την ηλικία κατά την οποία επήλθε η αναπηρία. Το πρόβλημα δεν είναι αν θα γίνει εύκολα ή δύσκολα η από δω και πέρα ένταξή του στο κοινωνικό σύνολο. Ήδη πριν την αναπηρία του συμμετείχε, ανεξάρτητα σε ποιο βαθμό, το θέμα είναι ότι συμμετέχει και τώρα αλλά με ένα διαμορφωμένο κλίμα πολύ διαφορετικό γι' αυτόν. Άρα λοιπόν η ένταξή του εξαρτάται από τα μέσα (πολιτιστικά και οικονομικά) που διαθέτει το άτομο για την αντιστάθμιση της αναπηρίας. Ουσιαστικά η ένταξή του βασίζεται λοιπόν σε μια επανάκτηση της αυτονομίας του, η οποία θα σχετίζεται κατά μεγάλο μέρος από την οικονομική του κατάσταση και από το επανορθωτικό καθεστώς που ενδεχομένως θα απολαμβάνει. (Εισηγητικό απόσπασμα μιας έρευνας στις Γαλλικές πόλεις, Bordeaux, Grenoble και Lotient σε μετάφραση ΑΠ. ΒΕΡΒΕΡΙΔΗ).

Έτσι η κοινωνική ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες έγινε τα τελευταία χρόνια ένας από τους επίσημους στόχους των θεσμών μας. Αποτελεί αντικείμενο ρυθμίσεων και περιλαμβάνεται σε νομοθετικά κείμενα. Βέβαια η ένταξη είναι μια διαδικασία συνολική, η οποία συνεπάγεται τον υπολογισμό όλων των κοινωνικών αναγκών των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

2.2 Ανοίγματα προς την παραγωγική διαδικασία. - Τι γίνεται σήμερα.

Θεωρητικά πιστεύουμε ότι κοινωνική ένταξη για ένα άτομο με ειδικές ανάγκες σημαίνει ένταξη στην παραγωγική διαδικασία, ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις αλλά και ίσες ευκαιρίες συμμετοχής. Σε πρακτικό επίπεδο πιστεύουμε ότι η οικονομική αποκατάσταση των ατόμων με ειδικές ανάγκες θα πρέπει ν'

αντιμετωπισθεί από την πολιτεία με ριζικές διαρθρωτικές μεταβολές στον εργασιακό χώρο χωρίς φιλανθρωπικό πνεύμα αλλά ως αμοιβή κοινωνικής προσφοράς στο εργαζόμενο μειονεκτικό άτομο.

Για να εξασφαλίσουμε όμως την ομαλή ένταξη ενός μειονεκτικού ατόμου στο κοινωνικό σύνολο, θα πρέπει αρχικά το άτομο αυτό να έχει την κατάλληλη ειδική επαγγελματική εκπαίδευση στα πλαίσια της ειδικής αγωγής. Στον τομέα αυτό όμως πιστεύουμε ότι τα πράγματα δεν είναι ικανοποιητικά. Το νομοθετικό πλαίσιο με τους Ν.963/79 και τον συμπληρωματικό Ν.1000 , παρόλο που έχει ιδιαίτερα φιλόδοξους στόχους, βλέπουμε ότι εξαντλείται σ' ένα απλό ευχολόγιο χωρίς να έχει πολλά περιθώρια εφαρμογής.

Για την κοινωνική ένταξη των α.μ.ε.α στην ελληνική γλώσσα χρησιμοποιούμε τις λέξεις «ένταξη» και «ενσωμάτωση». Στην ερμηνεία όμως αυτών των δυο λέξεων υπάρχει μια διαφορά. Η διαφορά είναι ότι: «ένταξη» σημαίνει «τοποθέτηση ανάμεσα σε άλλους» και «ενσωμάτωση» «η συνένωση σ' ένα σώμα». Όμως παρ' όλα αυτά στην ελληνική βιβλιογραφία ιδιαίτερα όταν αφορά α.μ.ε.α συναντούμε τις δυο έννοιες σαν ταυτόσημες.

Σύμφωνα με τις απαιτήσεις σε διεθνές επίπεδο των ίδιων των α.μ.ε.α και των υποστηρικτών των δικαιωμάτων του, αναπτύσσεται μια καινούργια θεώρηση (inclusive education) των όρων «Ειδική Αγωγή/Ένταξη» σύμφωνα με την οποία «ένταξη είναι ο συνεχής αγώνας για την δημιουργία καλύτερων εκπ/κών συστημάτων , δηλ. η ένταξη δε χρησιμοποιείται ως σκοπός, αλλά ως μέσο».

Ο πιο πρόσφατος όρος ένταξης – ενσωμάτωσης είναι ο «inclusion». Σύμφωνα με τον Αγγλικό ορισμό (1996) είναι: «η διαδικασία αύξησης της συμμετοχής των παιδιών στο αναλυτικό πρόγραμμα (Curriculum) και στην κοινωνική ζωή των γενικών σχολείων». Σύμφωνα με τον Αμερικάνικο ορισμό (1996) είναι: «η ευκαιρία για τους μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες να έχουν πρόσβαση και συμμετοχή σ' όλες τις δραστηριότητες του σχολικού περιβάλλοντος».

Ελάχιστα κέντρα εφαρμόζουν επαγγελματική κατάρτιση, δεν παρέχεται επίδομα στο ειδικό άτομο από τον ΟΑΕΔ, πολύ απαραίτητο, και δεν προβλέπεται στη συνέχεια το ειδικό άτομο να έχει την δυνατότητα να υπογράψει μια σύμβαση εργασίας μετά το τέλος της επαγγελματικής κατάρτισης όπως υποστηρίζει η Ε. ΝΑΝΑΚΟΥ (Θεσ/νίκη 1983). Υπάρχουν μόνο τρεις ειδικές επαγγελματικές σχολές υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας και μερικά εργαστήρια ειδικής επαγγελματικής κατάρτισης που λειτουργούν σε διάφορα ιδρύματα του Υπουργείου Υγείας - Πρόνοιας σε συνεργασία με τον ΟΑΕΔ. Καλύπτουν όμως τις υπάρχουσες ανάγκες; Δίνουν ικανοποιητική απάντηση στο καυτό ερώτημα: μετά το ειδικό σχολείο τι γίνεται; πως θα πετύχει αποδοτικά το πέρασμα από το σχολείο στην ενεργό ζωή; την απάντηση δίνει ο Σ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ (Παιδαγωγός - Διευθυντής Ειδικής Αγωγής στο ΥΠΕΠΘ) ο οποίος λει:

"Δυστυχώς ικανοποιητική θετική απάντηση δεν υπάρχει. Υπάρχει όμως δυνατότητα επίλυσης του προβλήματος αν: α) καθοριστεί βαθμίδα ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης στο γενικότερο εκπαιδευτικό μας σύστημα. Η βαθμίδα αυτή, με τις ειδικές επαγγελματικές σχολές θα αρχίζει αμέσως μετά το ειδικό

δημοτικό σχολείο και θα καλύπτει τουλάχιστο τις ηλικίες του Γυμνασίου, β) δημιουργηθούν τμήματα ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης στις υπάρχουσες επαγγελματικές σχολές του δημοσίου και γ) δημιουργηθούν προστατευόμενα εργαστήρια, στα οποία μετά την επαγγελματική τους εκπαίδευση ή κατάρτιση, να μπορούν να εργάζονται τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Εννοείται ότι τις διεξόδους αυτές θα ακολουθούν τα παιδιά εκείνα, που παρά την ειδική αγωγή που θα έχουν δεχτεί στο ειδικό ή το κανονικό σχολείο, δεν θα μπορούν να περάσουν στην ενεργό ζωή όπως το ρεύμα των συμμαθητών τους που δεν έχουν ειδικές ανάγκες.

Οι διεξοδοί αυτές είναι ανάγκη να θεσμοθετηθούν αμέσως, γιατί δεν υπάρχουν άλλα χρονικά περιθώρια και ότι επιτυγχάνουμε με τη βασική ειδική αγωγή κινδυνεύει να καταστραφεί με το πέρασμα απ' το σχολείο στη σκληρή ζωή".

Η σχετική νομοθεσία προβλέπει, από το 1986 ότι στις επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερους από 50 άτομα, θα πρέπει να προσλαμβάνονται και ένα ποσοστό της τάξης του 2% από την κατηγορία των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Επιπροσθέτως, έχει θεσπιστεί ένα πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών για πρόσληψη ατόμων με ειδικές ανάγκες. Παράλληλα, η πολιτεία έχει θεσπίσει ένα πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών για εργονομική διευθέτηση του χώρου εργασίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες καθώς και για την οικονομική ενίσχυση νέων ελεύθερων επαγγελματιών που εντάσσονται στην ομάδα αυτή.

Παράλληλα με τις πρωτοβουλίες αυτές, από το 1990 μέχρι το 1994 εφαρμόστηκε στην Ελλάδα ένα πρόγραμμα για την επαγγελματική και κοινωνική ένταξη 12.000 ατόμων.. Το πρόγραμμα αυτό έδωσε την ευκαιρία να περάσουν στην αγορά

εργασίας τα άτομα με ειδικές ανάγκες και ήδη έχει αποδειχθεί ότι τα άτομα αυτά έχουν εισέλθει στην παραγωγική διαδικασία και συμβάλουν σήμερα στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του τόπου

2.3 Γενικό πλάνο για καλύτερη αντιμετώπιση των μειονεκτικών ατόμων

Εξετάζοντας το θέμα της κοινωνικής ένταξης γενικότερα, διαπιστώνουμε ότι είναι μια πολύ δύσκολη διαδικασία που έχει να αντιμετωπίσει σωρεία προβλημάτων τα οποία μπορεί κανείς να τα παρουσιάσει με το πιο κάτω εμπειρικό σχήμα:

- | |
|--|
| <ol style="list-style-type: none"> 1. Επανατοποθέτηση του προβλήματος της Ειδικής Αγωγής 2. Ειδική Αγωγή <ol style="list-style-type: none"> A) Εκπαίδευση B) Επαγγελματική Κατάρτιση - Αποκατάσταση 3. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες
Και οι σχέσεις τους με την κοινωνία
(κοινωνικοποίηση - φυσιολογικοποίηση) |
|--|

Ειλικρινά θα πρέπει να μας ενδιαφέρει η ποιοτική εξέλιξη μιας τέτοιας διαδικασίας πολύ ανθρώπινης, με κοινωνικό περιεχόμενο η οποία σφραγίζει, συγκρίνει και καθορίζει το πολιτιστικό μας επίπεδο. Το ανθρώπινο δικαίωμα των ατόμων με ειδικές ανάγκες να ζήσουν όπως όλοι και το χρέος του κοινωνικού σώματος να τους αποδεχθεί, κατοχυρώνεται με σαφήνεια στη "Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού", που συνέταξε η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 20 Νοέμβρη του '59. Αναφέρει συγκεκριμένα το άρθρο 5 αυτής της Διακήρυξης:

"Στο σωματικά, νοητικά ή κοινωνικά μειονεκτικό παιδί, ανάλογα με τις ανάγκες της ιδιάζουσας καταστάσεώς του, θα παρέχεται εξειδικευμένη θεραπεία , παιδαγωγική βοήθεια και κοινωνική μέριμνα".

Επίσης το Ελληνικό Σύνταγμα του '75 στο άρθρο 16 , παρ. 4 λει: "Πάντες οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας , καθόλας τας βαθμίδας αυτής, εις τα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το κράτος ενισχύει τους διακρινόμενους, ως και τους δεομένους αγωγής ή ειδικής προστασίας σπουδαστάς, αναλόγως προς τας ικανότητάς αυτών".

Προστατευτική νομοθεσία για τα άτομα με ειδικές ανάγκες

Η προστασία των ανάπηρων ατόμων κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα. Σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 2 του Συντάγματος. "Οι ανάπηροι πολέμου αλλά και οι ανάπηροι ειρηνικής περιόδου, καθώς και όσοι πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο, έχουν δικαίωμα ειδικής φροντίδας από το κράτος". Σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 3 του Συντάγματος "Το κράτος παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της αναπηρίας". Η προστασία αυτή των αναπήρων συνίσταται σε παροχές σε χρήμα, σε είδος και σε προσωπικές υπηρεσίες.

Α) Παροχές σε χρήμα

Με Υπουργικές αποφάσεις εγκρίνονται βασικά τα προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Τα προγράμματα αυτά αφορούν σε οκτώ κατηγορίες ατόμων με ειδικές ανάγκες:

- ◆ Τους τυφλούς,
- ◆ Τους κωφούς,
- ◆ Τους τετραπληγικούς,
- ◆ Τους πάσχοντες από συγγενή αιμολυτική αναιμία,
- ◆ Τα βαριά νοητικά καθυστερημένα άτομα,
- ◆ Τους απόλυτα ανάπηρους ηλικίας 60 ετών και άνω, που έχουν ανάγκη συμπαράστασης άλλου προσώπου,
- ◆ Τα ανάπηρα άτομα μέχρι την ηλικία των 59 ετών, που έχουν ανάγκη συμπαράστασης άλλου προσώπου και
- ◆ Τα άτομα με εγκεφαλική παράλυση, ηλικίας κάτω των 18 ετών.

Οι παροχές σε χρήμα παρέχονται σε κάθε άτομο που εμπίπτει σε μια από τις 8 κατηγορίες που προαναφέρθηκαν, χωρίς να γίνεται εξατομίκευση, ούτε στο στάδιο της εξακρίβωσης της ανάγκης, ούτε στο στάδιο της διαμόρφωσης και της παροχής βοήθειας, όπως επιβάλλει το νομοθετικό διάταγμα 57/73 (ΦΕΚ Α 149/73). Η κατάργηση των κριτηρίων οικονομικής αδυναμίας και κοινωνικοοικονομικής έρευνας, σύμφωνα με την οποία κοινωνικοί λειτουργοί μετέβαιναν στις κατοικίες των ατόμων με ειδικές ανάγκες, για τη διενέργεια έρευνας εξακρίβωσης της οικονομικής τους κατάστασης, οδήγησε στην ίση μεταχείριση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Με αυτόν τον τρόπο εξαλείφθηκε το στίγμα που συνεπάγεται ο χαρακτηρισμός "φτωχός ή οικονομικά αδύνατος".

Β) Παροχές σε είδος

Οι παροχές σε είδος περιλαμβάνουν νοσηλεία, ιδρυματική περίθαλψη, ειδική αγωγή, ειδική επαγγελματική εκπαίδευση, απασχόληση και ανοιχτή προστασία των ατόμων με ειδικές ανάγκες, όσο η ζήτηση προνοιακών παροχών σε είδος δεν μπορεί να καλυφθεί από την υπάρχουσα προσφορά, αφού δεν υπάρχει επαρκής αριθμός φορέων που να παρέχουν ανάλογες παροχές. Γι' αυτό, κρίνεται αναγκαία η καθιέρωση σειράς προτεραιότητας μεταξύ των ατόμων με ειδικές ανάγκες, η οποία καθορίζεται με βάση και το σκοπό που επιδιώκει η παροχή, από τις ανάγκες και την οικονομική κατάσταση του ατόμου.

Γ) Παροχές σε προσωπικές υπηρεσίες

Είναι οι παροχές που δεν γίνονται σε χρήμα ή σε είδος, αλλά σ' ένα ευρύ φάσμα συμβουλών και συμπαράστασης. Σύμφωνα με άρθρο 2 της Υπουργικής Απόφασης Γ4Β/Φ32/οικ.3298/88, οι κοινωνικοί λειτουργοί υποχρεώνονται να επισκέπτονται κατά τακτά χρονικά διαστήματα ή και εκτάκτως, όταν υπάρχει ειδικός λόγος, τις οικίες των επιδοτούμενων ατόμων με ειδικές ανάγκες, για την παροχή σ' αυτά, στα πλαίσια της αρμοδιότητάς τους, κάθε δυνατής ψυχολογικής και κοινωνικής στήριξης και βοήθειας.

Με την ίδια υπουργική απόφαση θεσπίζεται η υποχρέωση των κοινωνικών λειτουργών για την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Οι κοινωνικές αυτές υπηρεσίες προσανατολίζονται προς την κάλυψη κοινωνικών αναγκών, που δεν αποτελούν οπωσδήποτε και οικονομικές ανάγκες. Στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών στηρίζεται το πρόγραμμα της δωρεάν ιδρυματικής περίθαλψης σε

χρόνια πάσχοντα άτομα. Αυτό προβλέπει ότι στους περιθαλπομένους παρέχεται στέγη, τροφή, ιαματισμός, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, φυσικοθεραπευτική αγωγή και κάθε υλική και ηθική βοήθεια για τη σωματική και ψυχική τους τόνωση.

Ειδικότερα, στο πρόγραμμα ανοικτής προστασίας ανάπηρων παιδιών, προβλέπεται η παροχή οργανωμένης ψυχαγωγίας, κοινωνικής εργασίας, εργασιοθεραπείας, καθώς και φυσικοθεραπευτική αγωγή, θεραπεία του λόγου, ιατρική παρακολούθηση και κάθε άλλου είδους εξυπηρέτηση.

Είναι φανερό ότι, σε επίπεδο νομοθεσίας, ιδιαίτερη θέση δίδεται κατά τα τελευταία χρόνια στη παροχή προσωπικών υπηρεσιών στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Αυτή η μη υλική πλευρά της προνοιακής μεταχείρισης, που συνίσταται στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών, φροντίδας και συμπαράστασης, επιβάλλεται να αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Η κοινωνική πρόνοια, για άτομα με ειδικές ανάγκες, δεν θα πρέπει τώρα πλέον να στηρίζεται μόνο στην παροχή οικονομική ενίσχυσης, αλλά να προβλέπει και την παροχή προσωπικών υπηρεσιών. Δεδομένου ότι το πρόβλημα των ατόμων με ειδικές ανάγκες είναι κυρίως κοινωνικό, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών, ηθικής συμπαράστασης και προνοιακής φροντίδας. Θα έχει έτσι το άτομο με ειδικές ανάγκες τη δυνατότητα να ξεπερνά τις δυσχέρειες που ανακύπτουν στη ζωή του, με τη βοήθεια της κοινωνίας.

2.4 Κοινωνικοποίηση

Κλείνοντας την ενότητα πολύ συνοπτικά αναφέρουμε ότι η εκπ/ση που χρειάζεται το άτομο με ειδικές ανάγκες στοχεύει κύρια στην κοινωνικοποίησή του, έννοια με γενικό και ευρύ περιεχόμενο.

Για μας το ζήτημα της κοινωνικοποίησης είναι ένα θέμα με διατάσεις φιλοσοφικές, ιδεολογικές, αντιλήψεις για την ενσωμάτωση στη ζωή καθώς και πρόβλημα με έντονες πολιτικές προεκτάσεις από τη στιγμή που εμείς οι "φυσιολογικοί" έχουμε διαμορφώσει καθορισμένα πλαίσια συμπεριφοράς για τα άτομα αυτά. Ζήτημα που μας αφορά και τούτο φαίνεται από το τι περιμένουμε απ' αυτά τα άτομα, που είναι συνέχεια του πως τα βλέπουμε, πως βλέπουμε τον άνθρωπο, πως βλέπουμε τον εαυτό μας. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε τις απόψεις του Μ.ΜΑΡΚΟΒΙΤΣ (παιδοψυχιάτρου Θεσ/νίκης 1983) για το θέμα της κοινωνικοποίησης εισάγοντας παράλληλα τον όρο της φυσιολογικοποίησης: "Η κίνηση ήταν να ξεχωρίσουμε αυτά τα άτομα, αφότου ανακαλύφθηκαν οι δείκτες νοημοσύνης και οι διάφορες γενετικές διαταραχές. Έτσι τα τοποθετήσαμε σε ξέχωρα σχολεία, σε γκέτο δηλαδή, για να τα εκπαιδεύσουμε. Ήταν τα περίφημα ειδικά σχολεία, και ιδρύματα. Αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο - και δεν είναι τυχαίο αυτό- άρχισε η αντίστροφη πορεία της ενσωμάτωσης προς την κοινωνία, την κανονική εκπ/ση, την οικογένεια κλπ. που ονομάστηκε κοινωνικοποίηση. Δεν αρκεί όμως αυτή, αρκεί να ρωτήσει κανείς πως εκπαιδεύονται αυτά τα παιδιά; Σαν καθυστερημένα, έστω και με τη διάσταση της κοινωνικοποίησης, δηλαδή προετοιμάζονται για συγκεκριμένα κατώτερα επαγγέλματα. Επομένως όσοι νόμοι κι αν γίνουν, το πρόβλημα δεν λύνεται στο βαθμό που η εκπ/ση τους από

την ηλικίας των 2-3 χρόνων τα προορίζει για μειονεκτικά άτομα. Έτσι κοινωνικά πια σηματοδοτείται η μειονεξία τους.

2.5 Φυσιολογικοποίηση

Στις μέρες μας έρχεται μια νέα έννοια που λέγεται φυσιολογικοποίηση όχι κοινωνικοποίηση και το περιεχόμενό της είναι το εξής: τα άτομα με ειδικές ανάγκες πρέπει να μεγαλώνουν από την αρχή πάνω σε πρότυπα ζωής και καθημερινές καταστάσεις όσο γίνεται πλησιέστερα προς τις κανονικές κοινωνικές συνθήκες. Με τις ίδιες δηλαδή ανάγκες που έχουν τα άλλα άτομα και απλά θα τις ικανοποιούν με κάποια ειδική βοήθεια και φροντίδα, χωρίς να υπάρχουν διακρίσεις. Φυσικά αυτή είναι μια πολύ προχωρημένη φιλοσοφική θέση, που στην Ελλάδα ούτε καν συζητείται".

Συμπερασματικά λοιπόν με βάση τα όσα έχουμε αναφέρει μέχρι τώρα διαπιστώνουμε ότι το κάθε άτομο με ειδικές ανάγκες έχει δικαίωμα ν' ασκηθεί και να καταρτισθεί επαγγελματικά και να αποκατασταθεί στο κοινωνικό σύνολο που δικαιωματικά του ανήκει. Κράτος και πολιτεία ας αναλάβουν τις ευθύνες τους απέναντι στ' άτομα αυτά σε τελική ανάλυση για να επιτύχουμε μεγαλύτερη αυτονομία, πιο ολοκληρωμένη κοινωνική και επαγγελματική αποκατάσταση για τα άτομα με ειδικές ανάγκες πιστεύουμε ότι πολλά πράγματα θα εξαρτηθούν από αλλαγές στις στάσεις και στη νοοτροπία των εκπαιδευτικών, των γονιών, των εργοδοτών, των κρατικών φορέων, και γενικά της Κοινωνίας. Η ανάγκη παροχής αυξημένων ευκαιριών για την ανάπτυξη εκπαιδευτικών, κοινωνικών και άλλων δεξιοτήτων στο άτομο με

ειδικές ανάγκες του παρέχει τη δυνατότητα μεγαλύτερης ανεξαρτητοποίησης, μέτρο το οποίο, δεν πρέπει να γίνει αυτοσκοπός, αλλά μέσο για κοινωνική και επαγγελματική αποκατάσταση.

ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

3.1 Γενική επισκόπηση

Η αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες από τις διάφορες κοινωνίες, στη διαχρονική τους πορεία και εξέλιξη, έχει περάσει από σταθμούς, όραση, που αρχίζουν από τον Κλάδο και παρόντας από τη χριστιανική ελεημοσύνη και συμπάθεια, τη φιλανθρωπία, τον ιδρυματισμό, την ευαγγέλια και την επιχειρηματοποίηση των παρεχόμενων υπηρεσιών, έχει φθάσει σήμερα στη συνειδητοποίηση του ρόλου της πολιτείας για παροχή στα χερσαία άτομα ίσων ευκαιριών στην κοινωνική ζωή και δράση. Τότες ευκαιρίες με βάση την ανθρώπινη αξία και αξιοπρέπεια, τα δικαιώματα του ανθρώπου γενικό και τα δικαιώματα των ανασήτων και του παιδικού είλωτα, και με στόχο την κοινωνική κοινωνική συμβίωση και αλληλενοδοχή με αλληλενοδοχή των δυνατοτήτων καθενός και το δικαίωμα της διαφοράς.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να πούμε ότι στη μέχρι τώρα πορεία της ειδικής αγωγής, η παρεχόμενη εκπαιδευτική δόξα αποκλειστικά σε διάφορα φιλανθρωπικά και άλλα ιδρύματα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου. Μόνο που η ιδιωτική πρωτοβουλία και η φιλανθρωπία παράλληλα, βασίστηκαν πάνω στην ειδική αγωγή. Μάλιστα συμφωνούμε με την άποψη της Ρ. ΦΕΙΝΟΥ (Βασίλειος ειδική αγωγή, Θεσσαλονίκη 1983) η οποία υποστηρίζει ότι κανείς δεν αρνήθηκε από τότε πρόβατο η ιδιωτική πρωτοβουλία, αλλά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ

ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

3.1 Γενική επισκόπηση

Η αντιμετώπιση των ατόμων με ειδικές ανάγκες από τις διάφορες κοινωνίες, στη διαχρονική τους πορεία και εξέλιξη, έχει περάσει από σταθμούς, ορόσημα, που αρχίζουν από τον Καιάδα και περνώντας από τη χριστιανική ελεημοσύνη και συμπάθεια, τη φιλανθρωπία, τον ιδρυματισμό, την ασυλία και την επιχειρηματοποίηση των παρεχομένων υπηρεσιών, έχει φθάσει σήμερα στη συνειδητοποίηση του χρέους της πολιτείας για παροχή στα παραπάνω άτομα ίσων ευκαιριών στην κοινωνική ζωή και δράση. Ίσες ευκαιρίες με βάση την ανθρώπινη αξία και αξιοπρέπεια, τα δικαιώματα του ανθρώπου γενικά και τα δικαιώματα των αναπήρων και του παιδιού ιδιαίτερα, και με στόχο την αρμονική κοινωνική συμβίωση και αλληλοαποδοχή με αλληλοσεβασμό των δυνατοτήτων καθενός και του δικαιώματος της διαφοράς.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να πούμε ότι στη μέχρι τώρα πορεία της ειδικής αγωγής, η παρεχόμενη εκπαίδευση δόθηκε αποκλειστικά σε διάφορα φιλανθρωπικά κυρίως ιδρύματα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου. Μόνο που η ιδιωτική πρωτοβουλία και η φιλανθρωπία παράλληλα, θεώρησαν φέουδό τους την ειδική αγωγή. Μάλιστα συμφωνούμε με την άποψη της Ρ. ΦΘΙΝΟΥ (δασκάλας ειδικού σχολείου, Θεσ/νίκη 1983) η οποία υποστηρίζει ότι κανείς δεν αρνήθηκε αυτά που πρόσφερε η ιδιωτική πρωτοβουλία, αλλά

εμείς ως εργαζόμενοι στον τομέα της ειδικής αγωγής υποστηρίζουμε την κοινωνική αντιμετώπιση της κατάστασης με την έννοια ότι οι φορείς πρέπει ν' ανήκουν στην πολιτεία, στους εργαζόμενους, στα ίδια τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τους γονείς τους.

Ανάλογη θέση εκφράζει ο Σ. ΟΡΦΑΝΟΥΔΑΚΗΣ, γενικός γραμματέας της Εταιρείας Σπαστικών Ελλάδας, (Θεσ/νίκη 1983) όταν υποστηρίζει ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία απλώς αναπαρήγαγε την κυρίαρχη ιδεολογία, μια ιδεολογία δηλαδή που ήθελε τα άτομα περιθωριοποιημένα, που ήθελε τους φορείς αυτούς να συντηρούνται από τη φιλανθρωπία ή από μια τεχνκρατική αντίληψη, τέτοια που πολύ λίγο ωφέλησε τα άτομα με ειδικές ανάγκες και που οδήγησε στο θλιβερό αποτέλεσμα, σήμερα, να μην ξέρουμε πόσα είναι τα άτομα με ειδικές ανάγκες, να μην παρέχεται το χάδι της ειδικής αγωγής παρά σ' ελάχιστα άτομα και να λειτουργούν μέσα στα διοικητικά συμβούλια και τους χώρους διαχείρισης του προβλήματος άτομα ξένα προς το πρόβλημα. Δηλαδή σήμερα μπορούμε να πούμε, κι αν αυτό δεν είναι νεολογισμός, ότι πρόκειται για ετεροδιαχείριση.

Η αναφορά μας σχετικά με την ιδιωτική πρωτοβουλία δεν έχει την έννοια της κριτικής, μπορούμε να της αναγνωρίσουμε ιστορικά σημαντικότητα πρωτοβουλία μόνο που η ιδιωτική πρωτοβουλία στηρίχτηκε σε πόρους εξωπραγματικούς και σε μια φιλανθρωπική τάση και διάθεση.

Η άλλη πτυχή του θέματος είναι, η διαπιστωμένη απουσία και παρέμβαση του κράτους ή της πολιτείας που φαίνεται δεν είχε καν "ανακαλύψει" την ειδική αγωγή και το χρέος της για τα άτομα με

ειδικές ανάγκες. Έτσι η εξέλιξη και η οργάνωση του τομέα της ειδικής αγωγής λειο Σ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ (Αθήνα 1988) Παιδαγωγός, Διευθυντής Ειδικής Αγωγής στο ΥΠΕΠΘ, άρχισε αισιόδοξα στη δεκαετία του '80 με την ομόφωνη ψήφιση από τη Βουλή των Ελλήνων του πρώτου Ν.1143/81, ύστερα από πέντε χρόνια προετοιμασίας και ταλαιπωρίας του. Μπορεί να διαπιστώσει κανείς συνεχίζει ο Σ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ότι στις κατευθυντήριες γραμμές της εκπ/κης Πολιτικής ήταν: η ανάπτυξη της απαιτούμενης νομοθετικής υποδομής, η δημιουργία ειδικών εκπαιδευτικών μονάδων όχι μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα αλλά και στην επαρχία, η εξασφάλιση καταρτισμένου και ευαισθητοποιημένου εκπαιδευτικού και άλλου προσωπικού, η σχολική ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες μέσα στα κανονικά σχολεία με την δημιουργία ειδικών τάξεων, υλικοτεχνική υποδομή, στελεχιακό προσωπικό (σχολικοί ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, λογοθεραπευτές) επιμόρφωση εκπ/κων κλπ.

Αργότερα με το νόμο 1566/85 η νομοθεσία της ειδικής αγωγής ενσωματώθηκε σε ιδιαίτερο κεφάλαιο, εμπλουτίστηκε και εναρμονίστηκε με άλλες διατάξεις για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπ/ση και το γεγονός πια της ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ μπήκε σε εξελικτική πορεία.

Σήμερα πιστεύεται πως πρέπει να προσφέρουμε στα άτομα ε ειδικές ανάγκες τέτοιες συνθήκες ζωής, εκπαίδευσης και άσκησης που να προσεγγίζουν - κατά το δυνατό - τον "ομαλό" τρόπο ζωής γιατί αυτό προάγει την ψυχική τους υγεία, την πνευματική και κοινωνική τους ανάπτυξη. Η απομόνωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες σε ιδρύματα ή κλειστά σχολεία και οι περιορισμένες ευκαιρίες για επαφές με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας των

"κανονιστικών" είναι σοβαροί αρνητικοί παράγοντες για την κοινωνική τους ενσωμάτωση. Επί πλέον η απομόνωση και ο διαχωρισμός των παιδιών αυτών δημιουργούν προκαταλήψεις και διακρίσεις, καθιστώντας έτσι την κοινωνική τους ένταξη προβληματική. Η άποψη που επικρατεί σήμερα είναι πως τα παιδιά με ειδικές ανάγκες πρέπει να παρακολουθούν προγράμματα εκπαιδευτικά μέσα στην κανονική τάξη ανάμεσα στα "κανονικά παιδιά".

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες προορίζονται να ζήσουν σε μια κοινωνία "ομαλών ανθρώπων και για αυτό πρέπει να προετοιμάζονται από μικρά" και αν αυτό δεν γίνει στην παιδική ηλικία, η προσαρμογή τους αργότερα θα είναι πολύ δυσκολότερη.

Η αρχή να εκπαιδεύονται τα παιδιά με ειδικές ανάγκες με τα "κανονικά" μέσα στην ίδια τάξη είναι γνωστή στην Αγγλία σαν "ένταξη" (integration), στις Η.Π.Α. ως "ενσωμάτωση" (mainstreaming) και στις Σκανδιναβικές χώρες και τον Καναδά ως "ομαλοποίηση" (normalization).

Στις μέρες μας η ενσωμάτωση, αναφέρει η Λέλα ΚΑΒΑΔΙΑ - ΓΩΓΟΥ (στο περ. "Σύγχρονη Εκπαίδευση" τεύχος 34, σελ. 34, 1987), όπως και ο διαχωρισμός αποτελούν το αντικείμενο πολλών μελετών τόσο από την πλευρά των ψυχολόγων όσο κι απ' αυτή των κοινωνιολόγων. Και οι δυο προσπαθούν να συμβάλλουν στη διασάφηση της έννοιας και της πορείας της ενσωμάτωσης και του διαχωρισμού.

Η πορεία της ενσωμάτωσης εκδηλώνεται, σύμφωνα με την H. MENDRAS , με την αλληλεξάρτηση πολύ ή λίγο μεταξύ των στοιχείων ενός κανονικού συστήματος, μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, απ' όπου προκύπτει η συνοχή μιας κοινωνίας (elements de sociologie Pariw 1967, A.Colin Glossaire, σελ. 245). Συνεχίζοντας η Λέλα ΚΑΒΑΔΙΑ - ΓΩΓΟΥ (1987) στο ίδιο άρθρο μας λει πως αυτός ο όρος δεν έχει ακόμη τη θέση μιας επιστημονικής έννοιας τα πιο σύγχρονα λεξικά της κοινωνιολογίας δεν αφιερώνουν κανένα τίτλο.

Η θέση που αναπτύσσεται στο ίδιο άρθρο για το μερικό και στιγμιαίο χαρακτήρα της ενσωμάτωσης και του διαχωρισμού μέσα στην κοινωνική ζωή από παρατηρήσεις, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή γιατί η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης βρίσκεται κάτω από συνεχή δοκιμασία. Μια προβληματίζουσα θέση πιστεύουμε ότι μπορεί να συμβάλλει θετικά στην παραπάνω διαδικασία. Βέβαια θα έχει σαν στόχο την ενσωμάτωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στο κοινωνικό σύνολο με τέτοιο τρόπο που το μειονέκτημα συνώνυμο του αποκλεισμού να εξαφανισθεί, αφήνοντας μόνο μια διαφορά αξιοποιημένη μέσα στη κοινωνική συμμετοχή.

Ο B. YINCENT επιχειρώντας τη διάκριση μεταξύ περιθωριακού και αποκλεισμένου υποστηρίζει πως κάθε κοινωνία προξενεί περιθωριακούς και ότι οι περιθωριακοί αποτελούν ένα κίνδυνο γι' αυτή γιατί αρνούνται τις ουσιαστικές της αξίες. Στην περίπτωση αυτή προσπαθεί ν' ανακτήσει αυτά τα άτομα προσφέροντάς τους μια θέση που μέχρι τότε δεν τους έδινε. Αν η απόπειρα αυτή ενσωμάτωσης αποτύχει, αποκλείει αυτά τα άτομα,

αποδίδοντάς τους αυτή τη φορά τη διαμονή σ' ένα χώρο που δεν έρχεται σε επαφή με τη κοινωνική ζωή. Ο YINCENT ορίζει τον περιθωριακό σαν αυτόν που με τη θέλησή του ζει μακριά απ' την κοινωνία ή αυτόν που ο κόσμος της παραγωγής απέρριψε και τον αποκλεισμένο σαν αυτόν που καταδικάστηκε απ' τη νομοθεσία ή απ' την κυρίαρχη κουλτούρα.

Η περιθωριοποίηση είναι μια κατάσταση εφήμερη, περαστική. Ο αποκλεισμός είναι διαρκής, σε ορισμένες περιπτώσεις οριστικός η περιθωριοποίηση αργά ή γρήγορα θα τον οδηγήσει στην επανένταξη (ΛΕΛΑ ΚΑΒΑΔΙΑ -ΓΩΓΟΥ "Σύγχ. Εκπ/ση., 1987).

Αν δεχτούμε το μήνυμα της τελευταίας παραγράφου από τις θέσεις του B.YINCENT διαπιστώνουμε ότι η πορεία της ενσωμάτωσης ή του διαχωρισμού ενός ατόμου σε μια ομάδα φαίνεται να είναι σχετική και συνεχώς μεταβαλλόμενη.

Το αξιακό στοιχείο της ενσωμάτωσης σε καθαρά εννοιολογικό επίπεδο είναι ότι για πολλούς σημαίνει την αφομοίωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην κανονική ζωή.

Διαμορφώνοντας αυτή την άποψη υποστηρίζουμε ότι η ενσωμάτωση δεν πρέπει να οδηγεί στην άρνηση των διαφορών αλλά να προχωρεί πέρα απ' αυτές δίνοντας σπουδαιότητα στις πραγματικές δυνατότητες του ατόμου.

Είναι γνωστό όμως ότι οι ηθικές αξίες στις διάφορες χώρες και τους διάφορους πολιτισμούς δεν είναι οι ίδιες.

Έτσι η συνειδητοποίηση του μειονεκτήματος, ο κοινωνικός του χαρακτήρας είναι κατ' αυτό τον τρόπο λειτουργία του κοινωνικού περιβάλλοντος άμεσα επηρεαζόμενη για τις επικρατούσε φιλοσοφικο-κοινωνικές αντιλήψεις για την ποιότητα ζωής και τη θέση που πρέπει να έχουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην κοινωνία.

Στο σημείο αυτό, πάντα κατά την άποψή μας, νομίζουμε ότι οι επιχειρούμενες προσπάθειες για σχολική ενσωμάτωση θα πρέπει να ξεπερνούν το ειδικό πλαίσιο του σχολείου και την συγκεκριμένη παιδαγωγική πρακτική ίσως είναι και η άλλη πλευρά του θέματος που μεταφράζεται σε αγώνα εναντίον των κοινωνικών ανισοτήτων.

Γενικότερα η ενσωμάτωση των μειονεκτικών ατόμων έχει μεγάλη σπουδαιότητα στο μέτρο που αποβλέπει να ευνοήσει την κοινωνική τους ένταξη.

Η έμφαση που δίνεται σήμερα, μας αναφέρει ο Α.Π. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ (1982, σελ.151) στην κοινωνική και εκπ/κή ένταξη είχε σαν συνέπεια ο αριθμός των πνευματικώς καθυστερημένων παιδιών που φοιτούν τώρα σε κανονικά σχολεία συγκριτικά με τον αριθμό των πνευματικώς καθυστερημένων παιδιών που φοιτούν σε ειδικά σχολεία να αυξηθεί πολύ. Το σχολείο αποτελεί ένα μικρόκοσμο της κοινωνίας. Οι κρατούσες αντιλήψεις για την δομή και την οργάνωση των σχολείων και την παροχή ειδικής εκπαίδευσης στα καθυστερημένα παιδιά σχετίζονται αναπόφευκτα με το ενδιαφέρον της κοινωνίας για την ποιότητα της ζωής, τη θέση που πρέπει να έχει το άτομο στην κοινωνία και για την κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα. Οι πιο πολλές κοινωνίες έχουν σήμερα αναγνωρίσει το αναφαίρετο δικαίωμα του πνευματικώς καθυστερημένου και του ανάπηρου ατόμου να συμμετέχει και να συνεισφέρει πλήρως στην κοινωνική ζωή. Παροχή ίσων ευκαιριών,

εκπαιδευτική ένταξη, κοινωνική ένταξη, ομαλοποίηση κ.α. οριοθετούν ένα νέο προοδευτικό κίνημα. Το κίνημα όμως αυτό μπορεί να οδηγήσει σε απλούστευση των προγραμμάτων, λ.χ στην αντίληψη ότι η ένταξη των πνευματικώς καθυστερημένων παιδιών στο συνηθισμένο σχολείο είναι πάντοτε μια "καλή διευθέτηση και ο "διαχωρισμός" η τοποθέτησή τους δηλ. σε ειδικά σχολεία είναι πάντοτε κάτι το "κακό". Ήδη έχουμε τονίσει ότι η ένταξη για να είναι αποτελεσματική και ευεργετική για το καθυστερημένο παιδί θα πρέπει να είναι λειτουργική και όχι απλώς τυπική.

3.2 Ένταξη και φιλοσοφία της Ενσωμάτωσης

Σε αντίθεση μ' αυτό που αναφέραμε πιο πάνω ότι δηλ. το σχολείο αποτελεί το μικρόκοσμο της κοινωνίας και ότι οι ενέργειες του αντανakλώνται στην κοινωνία κλπ., πολλοί το θεωρούν ως το κύριο θεσμό που διαχωρίζει όχι μόνο τα μειονεκτικά άτομα (κωφά, τυφλά, νοητικά καθυστερημένα) αλλά και τους απροσάρμοστους μαθητές. Με τη σχολική υποχρέωση, το επιστημονικό ενδιαφέρον επεκτείνεται στα προβλήματα που τίθενται απ' τις δυσκολίες προσαρμογής στο σχολείο. Μάλιστα υποστηρίζουν ότι οι εργασίες του Binet ανοίγουν το δρόμο καθορίζοντας μια καινούργια κατηγορία "ανώμαλων" παιδιών, τους νοητικά καθυστερημένους εκπαιδευσίμους η δεύτερη αυτή φάση ανάπτυξης δομών ειδικής εκπαίδευσης φαίνεται να δημιουργείται απ' αυτή τη σχολική υποχρέωση, το σχολείο δηλ. θεωρείται από πολλούς επιστήμονες σαν η αρχική αιτία της κατηγοριοποίησης ορισμένων παιδιών και του διαχωρισμού τους στις ειδικές τάξεις (Λέλα ΚΑΒΑΔΙΑ - ΓΩΓΟΥ, σελ. 36 1987).

Πολύ συνοπτικά κλείνουμε τη γενική επισκόπηση, πιστεύοντας ότι οι νέες αντιλήψεις που έχουν διαμορφωθεί για τα δικαιώματα του παιδιού "κανονικού" ή "αποκλίνοντος" συνηγορούν

υπέρ την συνεκπαίδευσης όλων των παιδιών με βάση την υπάρχουσα συνταγματική κατοχύρωση, χωρίς διαχωριστικά πλαίσια και διεύρυνση ανισοτήτων οι οποίες προδιαγράφουν το μέλλον ατόμων ή ομάδων. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να προβάλλεται σήμερα διεθνώς η ενσωμάτωση σαν μορφή εκπαίδευσης η οποία αγκαλιάζει όλα τα παιδιά μέσα στο κοινωνικό σύνολο, χώρο στον οποίο φυσιολογικά ανήκουν και αναμένεται να ζήσουν ως ισότιμοι πολίτες.

3.2 Έννοια και φιλοσοφία της Ενσωμάτωσης

Ο όρος "ενσωμάτωση" περιλαμβάνει τη διαδικασία της προσπάθειας του ατόμου με ειδικές ανάγκες να ενταχθεί στην ομάδα των συνομηλίκων του ανώδυνα και αποτελεσματικά, να ικανοποιεί τις ατομικές του ανάγκες και να μετέχει στις κοινωνικές, πνευματικές δραστηριότητες της κοινότητας στην οποία ζει.

Η διαδικασία αλλά και το περιεχόμενο της "ενσωμάτωσης" επηρεάζεται από φιλοσοφικές, κοινωνιολογικές, ψυχολογικές και άλλες αντιλήψεις.

Στην παρακάτω εξέταση του θέματος θα προσπαθήσουμε επιλεκτικά και περιληπτικά από το βιβλίο του Χ. ΚΟΜΠΟΥ, "Η αρχή της ενσωμάτωσης στην Εκπ/ση" (Λευκωσία, 1984) να προσεγγίσουμε στο μέτρο του δυνατού, όλο το φάσμα της ενσωμάτωσης. Η θεματική κατανομή των ενοτήτων κρίνεται απαραίτητη, γιατί βοηθά στην καλύτερη παρακολούθηση του θέματος. Σημειώνουμε δε ότι το βιβλίο αυτό θα πρέπει να βρίσκεται στα χέρια κάθε εκπαιδευτικού που ενδιαφέρεται να ενημερωθεί σφαιρικά για την αρχή της ενσωμάτωσης στην εκπαίδευση.

Αναφερόμενος ο συγγραφέας, στην έννοια της ενσωμάτωσης στο Κεφαλ.1 προσδιορίζει με σαφήνεια τις εξής θέσεις:

- Κάθε ομάδα ειδικών στην εκπαίδευση δίνει στον όρο το δικό της περιεχόμενο και εφαρμόζει τη δική της προσέγγιση. Το χάσμα μεταξύ τους στο θεωρητικό και στο πρακτικό επίπεδο είναι πολύ μεγάλο.
- Υπάρχουν διχογνωμίες και μάλιστα υποστηρίζονται φανατικά από τους αντίστοιχους υποστηρικτές της α και β θέσης.
- Η ενσωμάτωση δεν είναι πανάκεια. Μερικά τόσο από τα πλεονεκτήματα όσο και από τα μειονεκτήματα της ενσωμάτωσης μπορούν να θεωρηθούν σημεία που σχετίζονται με τον ίδιο μαθητή, ενώ άλλα μπορούν να αναφέρονται καθαρά στο περιβάλλον του.

Πριν προχωρήσουμε στην παρακάτω επεξεργασία της ενσωμάτωσης, οφείλουμε να σας πούμε ότι θα περιοριστούμε στα πιο σημαντικά και αυτό το κάνουμε γιατί το θέμα της ενσωμάτωσης είναι τεράστιο και συνεχώς εξελισσόμενο.

3.2.1 Λόγοι που συνηγορούν υπέρ της ενσωμάτωσης

Οι λόγοι οι οποίοι πρόκειται να αναφερθούν υπέρ της ενσωμάτωσης ακολουθούν μια διαχρονική πορεία έτσι με βάση τη συγκεκριμένη τακτική παρουσίασης, πρώτος ο Dunn το 1986 δηλώνει πως ο χωρισμός είναι καταστρεπτικός για τα παιδιά που αποκλίνουν από τα κανονικά. Χαρακτηριστικά μας λει: "... Έχουμε μάθει να αφηγόμαστε στο έλεος και στην κρίση μερικών

ειδικών οι οποίοι χαρακτηρίζουν ως προβληματικά όσα παιδιά δεν μπορούν να συμβαδίσουν με τα κανονικά και που, εντελώς αυθαίρετα και χωρίς καμία απόδειξη, μας υπερτονίζουν τα υποτιθέμενα προβλήματά τους. Ποτέ δεν προπαρασκευαζόμαστε αρκετά ικανοποιητικά ώστε να προσφέρουμε πραγματικά εκπαίδευση στα παιδιά αυτά".

- Ο Nirze (1969) αναγνωρίζει το δικαίωμα του κάθε ατόμου να συμμετέχει στις δραστηριότητες και τις ευθύνες της καθημερινής ζωής, ως ισότιμου μέλους της κοινωνίας, ως συνεταίρου και συνεργάτη στο κοινωνικό σύνολο.
- Ο Kaufman (1974) πιστεύει πως η ενσωμάτωση αφαιρεί το στίγμα που συνοδεύει τα παιδιά τα οποία τοποθετούνται σε ειδικές τάξεις, ενισχύει την επικοινωνία τους με τα κανονικά και προσφέρει αποκέντρωση υπηρεσιών.
- Ο Herarty (1980) ένθερμος υποστηρικτής της ενσωμάτωσης τονίζει τη μεγάλη προσφορά της στον κοινωνικό και συναισθηματικό τομέα δηλώνοντας τα εξής: "Μια από τις βασικές δικαιολογίες για την εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες μέσα στις κανονικές τάξεις διδασκαλίας, είναι ότι αυτή η φοίτηση αυξάνει την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξή τους κι έτσι διευκολύνει τη συμμετοχή τους στη μεγάλη ομάδα της ζωής, όταν εγκαταλείψουν το σχολείο".
- Σ' ότι αφορά την επίδραση της ενσωμάτωσης στον ψυχολογικό τομέα ο Almond (1979) καθώς επίσης και ο Brown (1979) δέχονται ότι η από κοινού φοίτηση κανονικών και καθυστερημένων συμβάλλει στην ανάπτυξη αισθήματος ευθύνης, προάγει τις κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στις δυο ομάδες των παιδιών, οι

πιθανότητες για ανοχή, κατανόηση και αποδοχή των διαφορών μεταξύ τους, αυξάνουν συνεχώς.

Τονίζουν, επίσης, πως η επίγνωση των ατομικών διαφορών είναι ο πιο βέβαιος δρόμος που εμποδίζει το φόβο και προάγει την κατανόηση.

Τέλος όλοι γενικά οι υποστηρικτές της αρχής της ενσωμάτωσης υποστηρίζουν με έμφαση πως η φοίτηση παιδιών με διαταραγμένη συμπεριφορά και συνεπώς με κοινωνικά προβλήματα, μέσα σ' ένα όσο το δυνατό πιο κανονικό περιβάλλον, αυξάνει την πιθανότητα να μάθουν τα παιδιά αυτά να επιδεικνύουν ολοένα και περισσότερα δείγματα κανονικής συμπεριφοράς.

3.2.2 Απόψεις κατά της αρχής της ενσωμάτωσης

- Δυο μεγάλοι εκπαιδευτικοί στις ΗΠΑ ο Krienberg και ο Clou (1973) τονίζουν τις δυσκολίες στον εκπ/κό τομέα, οι κανονικές τάξεις δεν μπορούν ν' ανταποκριθούν στις ανάγκες των αποκλινόντων παιδιών και γενικότερα το πρόγραμμα που προσφέρεται με το πνεύμα της ενσωμάτωσης, οι μέθοδοι διδ/λίας και τα εποπτικά μέσα που χρησιμοποιούνται είναι ακατάλληλα για τα ειδικά προβλήματα που παρουσιάζουν τα καθυστερημένα παιδιά.
- Μια μερίδα ειδικών δεν εγκρίνει την αρχή της ενσωμάτωσης και προβάλλει κοινωνικούς και ψυχολογικούς λόγους για τη θέση αυτή, υποστηρίζοντας πως υπάρχει η πιθανότητα τα καθυστερημένα παιδιά να αντιμετωπίσουν φόβο, ένταση, αγωνία και απόρριψη από τους ενήλικες και τους συνομήλικούς τους στο σχολείο.

Προχωρούν ακόμα παρά πέρα προβάλλοντας την άποψη πως, με τέτοιες αρνητικές εμπειρίες, υπάρχει φόβος τα καθυστερημένα παιδιά να απομονωθούν μέσα στην τάξη.

- Ο Wineva Grzynkiewicz (1979) μελετώντας το θέμα της ένταξης καθυστερημένων παιδιών στα κανονικά σχολεία μετά από έρευνες κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά αυτά δεν αποφεύγουν τον κοινωνικό στιγματισμό που συνήθως τα συνοδεύει στην περίπτωση αυτή γράφει: "Το στίγμα δεν είναι η τοποθέτηση, αλλά οι συνθήκες που υπαγορεύουν την τοποθέτηση. Πολύ ειλικρινείς και αξιόπιστοι άνθρωποι νιώθουν άσχημα να τοποθετούν παιδιά σε ειδικές τάξεις. Όμως τα παιδιά αυτά είναι διαφορετικά, οι δάσκαλοι γνωρίζουν πως είναι διαφορετικά, οι γονείς γνωρίζουν πως είναι διαφορετικά, οι συμμαθητές τους γνωρίζουν πως είναι διαφορετικά".

Και συνεχίζει, τονίζοντας πως τα παιδιά, όπως και οι ενήλικες, τείνουν να προσέχουν και να παρατηρούν τις διαφορές που έχουν σχέση με το βάρος, το ύψος, την πνευματική καθυστέρηση κ.α.

3.2.3 Απόψεις Χρ. Κόμπου για την ενσωμάτωση

Στο σημείο αυτό πιστεύουμε ότι πρέπει να παρουσιάσουμε τις συνοπτικές θέσεις του Χ. ΚΟΜΠΟΥ (Λευκωσία, 1984), έτσι όπως τις έχει διατυπώσει στο βιβλίο του "Η αρχή της ενσωμάτωσης" για να δώσουμε τη δυνατότητα σε κάθε αναγνώστη να σχηματίσει την γενική εικόνα της ενσωμάτωσης σφαιρικά.

- Βασική αρχή των ένθερμων υποστηρικτών της ενσωμάτωσης είναι η ευεργετική επίδρασή της πάνω στα αποκλίνοντα παιδιά. Η γλωσσική επικοινωνία, η κοινωνική προσαρμογή και η συναισθηματική σταθερότητα των παιδιών αυτών βελτιώνεται με τη συνύπαρξή τους με κανονικά παιδιά και η ωφέλεια στον εκπαιδευτικό τομέα θεωρείται σημαντική.
- Η διαδικασία της ενσωμάτωσης βοηθά τα κανονικά παιδιά να αναπτύξουν ορθή στάση απέναντι στους συνανθρώπους τους με σίγουρη την αντανάκλαση αυτής της θετικής στάσης στους γονείς τους και στο άμεσο περιβάλλον τους.
- Αποδεικνύεται πως η ενσωμάτωση παιδιών με σοβαρή πνευματική καθυστέρηση (ασκήσιμων παιδιών, στο κανονικό δημοτικό σχολείο δεν μπορεί ν' εφαρμοστεί και δημιουργεί δυσκολίες στο εκπαιδευτικό έργο. Η συγκεκριμένη διαδικασία δεν ωφελεί τα άτομα αυτά και ενισχύει περισσότερο την απομόνωσή τους. Για τα παιδιά αυτά χρειάζονται ειδικά προγράμματα εκπαίδευσης με ειδικό περιεχόμενο.
- Κρίνεται αναγκαία η επιμόρφωση δασκάλων που υπηρετούν σε κανονικά σχολεία σε θέματα που αφορούν παιδιά που αποκλίνουν από τα κανονικά. Η δε συμμετοχή των δασκάλων στην επιτυχία τέτοιων προγραμμάτων εφαρμογής της αρχής της ενσωμάτωσης θεωρείται επιτακτική και ταυτόχρονα συνυπεύθυνη.

- Η παιδαγωγική αντιμετώπιση αυτιστικών παιδιών πρέπει να παρέχεται στα κανονικά σχολεία γιατί υποβοηθά τη γλωσσική τους επικοινωνία και την κοινωνική τους συμπεριφορά.
- Επιβάλλεται η ενσωμάτωση των σωματικά ανάπηρων παιδιών μέσα στο κανονικό σχολείο. Παράλληλα όμως, απαιτείται επιπρόσθετη ειδική βοήθεια για τη θετική αντιμετώπιση των ειδικών προβλημάτων που παρουσιάζουν τα παιδιά αυτά. Χρειάζονται ειδικά υποστηρικτικά προγράμματα με τη συνεργασία ειδικών όπως φυσιοθεραπευτών, λογοθεραπευτών, εργασιοθεραπευτών κλπ.
- Η συμμετοχή των γονιών όλων των παιδιών - αποκλινόντων και κανονικών - στον προγραμματισμό της εργασίας θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία της εφαρμογής της ενσωμάτωσης.
- Το ωρολόγιο πρόγραμμα των σχολείων στα οποία εφαρμόζονται η αρχή της ενσωμάτωσης πρέπει να είναι ελαστικό, για να επιτρέπει ποικιλία δραστηριοτήτων και να υποβοηθά την εφαρμογή του κατάλληλου τύπου ενσωμάτωσης.
- Η αναλογία μαθητών - δασκάλου πρέπει να είναι τέτοια ώστε να υποβοηθείται η παροχή εξειδικευμένων προγραμμάτων.

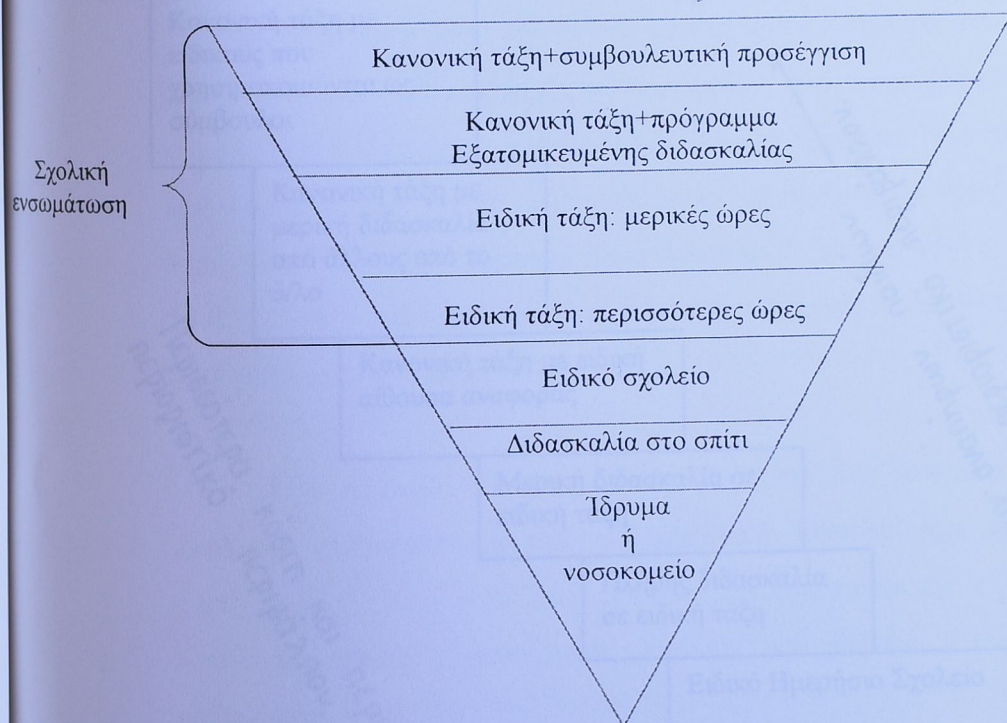
3.3 Υποχρεώσεις κρατών - Διεθνείς τάσεις

Παρουσιάζοντας τις συνοπτικές θέσεις του Χ. ΚΟΜΠΟΥ (Λευκωσία, 1984), με τις οποίες συμφωνούμε θεωρητικά, πιστεύουμε ότι αναφερθήκαμε στις βασικές προϋποθέσεις για τη σωστή και επιτυχή εφαρμογή της ενσωμάτωσης. Θα ήταν παράλειψη πολύ σημαντική, μια και δεν αναφέρθηκε μέχρι τώρα, να δούμε ποια θα πρέπει να είναι η στάση και η συμμετοχή της πολιτείας σε μια τέτοια προσπάθεια που επιχειρείται με διεθνή απήχηση. Πολύ απλά μπορούμε να διατυπώσουμε τη βασική μας θέση σχετικά με την υποχρέωση της Πολιτείας.

Διαπιστώσαμε σε θεωρητικό επίπεδο ότι η αρχή της ενσωμάτωσης διευρύνει την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών και τα προετοιμάζει να συμμετάσχουν σ' όλες τις φάσεις της ζωής στη διαμόρφωση του κοινωνικού ιστού. Σε νομικό επίπεδο καλύπτει τα συνταγματικά δικαιώματα του παιδιού. Εκείνο που τονίζουμε είναι ότι θέτει επιτακτικά στην Πολιτεία την υποχρέωση να παρέχει ίσες ευκαιρίες σ' όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από διαφορές σωματικών ή πνευματικών ικανοτήτων. Επισημαίνουμε ότι το δικαίωμα για "ίσες ευκαιρίες για εκπαίδευση" δεν πρέπει να παρερμηνευτεί ώστε να σημαίνει "ίση εκπαίδευση". Μια τέτοια ερμηνεία σίγουρα θα αποβεί επιζήμια για τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Τελικός μας στόχος πιστεύουμε ότι είναι ο περιορισμός των ειδικών σχολείων ως ανεξάρτητων εκπ/κων μονάδων στα απολύτως αναγκαία και η αντιμετώπιση του μεγάλου αριθμού παιδιών με ειδικές εκπ/κες ανάγκες μέσα στα κανονικά σχολεία, με την

οργάνωση και λειτουργία των ειδικών τάξεων και κυρίως με την εξατομικευμένη ψυχολογική και διδακτική αντιμετώπιση από το δάσκαλο μεθοδικά και προγραμματισμένα. Το σχεδιάγραμμα δείχνει ακριβώς τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις που ακολουθούνται για τον τρόπο και το χώρο αντιμετώπισης των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Στα ίδια περίπου πλαίσια κινείται και η δική μας εκπ/κή πολιτική.



Τρόπος αντιμετώπισης παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες
Πηγή: Dena's Modal (1970) Warnock report (1981)

Παραθέτουμε πιο κάτω ένα άλλο σχεδιάγραμμα που δείχνει τρόπους ενσωμάτωσης. Το σχεδιάγραμμα ετοιμάστηκε από τον Αμερικανό Long το 1977 και διασκευάστηκε από τους επίσης Αμερικανούς Gage και Berliner το 1979.

Η ενσωμάτωση μπορεί να επεκτείνεται από την πλήρη εκπαίδευση ενός παιδιού που αποκλίνει από το κανονικό μέσα σε μια συνηθισμένη τάξη συνομήλικών του, ως την πλήρη φοίτησή του σε ειδικό σχολείο ή ειδική τάξη και την ελάχιστη επαφή του με κανονικά παιδιά.

Κανονική τάξη

Κανονική τάξη με ειδικούς που χρησιμοποιούνται ως σύμβουλοι

Κανονική τάξη με μερική διδασκαλία από άλλους από το δ/λο

Κανονική τάξη με ειδική αίθουσα αναφοράς

Μερική διδασκαλία σε ειδική τάξη

Πλήρης διδασκαλία σε ειδική τάξη

Ειδικό Ημερήσιο Σχολείο

Ειδικό Σχολείο με Οικοτροφείο

Σχολείο σε Νοσοκομείο

Οικοτροφείο σε Νοσοκομείο.
Συνεχής επίβλεψη

Οι πιο λίγες σοβαρές αναπηρίες

Περισσότερα κόστη και περισσότερο περιοριστικό περιβάλλον.

Οι πιο σοβαρές αναπηρίες

Κίνηση των αναπήρων παιδιών προς λιγότερο αναπτυγμένο περιβάλλον

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ

ΔΥΣΚΟΛΙΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ

ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

4.1 Το μοντέλο της Δανίας

Η οργάνωση ενός σχολείου καθώς και το πρόγραμμα που ακολουθεί για την εφαρμογή της αρχής της ενσωμάτωσης, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι ψυχολόγοι Παντελής Μπιτζαράκης και Μαρία Τζουριάδου σε αρθρογραφία τους στο περιοδικό "Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα" (τεύχος 16-17, σελ. 39-41, 1986)⁰ περιγράφουν δυο μοντέλα σχολικής ενσωμάτωσης (integration) στην Ιταλία και τη Δανία.

Πολύ σύντομα θα αναφερθούμε και στα δυο μοντέλα έτσι ώστε να σχηματίσουμε και σε πρακτικό επίπεδο μια μορφή ενσωμάτωσης. Και στα δυο μοντέλα ενσωματώνονται πλήρως παιδιά με ειδικές , γενικότερα, ανάγκες και βέβαια παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες.

Στη Δανία οι νόμοι που ισχύουν από 1-1-1980 ήταν το αποτέλεσμα μιας γενικότερης αλλαγής στη στάση απέναντι στα δικαιώματα των αναπήρων , καθώς και της εμπειρίας που συγκεντρώθηκε μέσα από την ειδική αγωγή και τα συστήματα κοινωνικών υπηρεσιών στις προηγούμενες δεκαετίες. Οι νέοι νόμοι σκοπεύουν να εντάξουν ακόμη και παιδιά με βαριά ανεπάρκεια σε κανονική τάξη αν οι ανάγκες του παιδιού καλύπτονται καλύτερα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο.

Μα βασική αρχή στη στοιχειώδη εκπαίδευση της Δανίας είναι το σύστημα του "Δασκάλου της τάξης".

Τα παιδιά που αρχίζουν το σχολείο μαζί παραμένουν με τον ίδιο δάσκαλο σαν ομάδα τα επόμενα χρόνια 6-7 χρόνια. Δημιουργούνται έτσι ανομοιογενείς ομάδες, διαδικασία όπου αναπτύσσονται αισθήματα αλληλοκατανόησης, και αλληλοσεβασμού με αποδοχή της διαφοράς. Χρησιμοποιείται εξατομικευμένη διδ/λία και η μάθηση δίνεται σταδιακά με αργό ρυθμό π.χ δεν περιμένουν από τα παιδιά να μάθουν να διαβάζουν από τα 9 χρόνια.

Δίνεται έμφαση στην κοινωνική και ατομική εξέλιξη του παιδιού και υπάρχει στενή συνεργασία δασκάλου και οικογένειας. Υπάρχει σχολική ψυχολογική ομάδα που απαρτίζεται από ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς και σχολικούς συμβούλους, η οποία βρίσκεται σε σταθερή συνεργασία με τους δασκάλους. Το παραπάνω σχήμα βοηθάει στις κοινωνικές σχέσεις και τη συνεργασία ανάμεσα στους μαθητές, βασική προϋπόθεση για την ενσωμάτωση.

4.2 Το μοντέλο της Ιταλίας.

Περνάμε τώρα στο χώρο της Ιταλίας και συγκεκριμένα στο σχολείο του Rienzo (1985) το οποίο θεωρείται αντιπροσωπευτικό ενός πειραματισμού και αποτελεί παράδειγμα εφαρμογής της γενικότερης πολιτικής για ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ.

Στην Ιταλία ο νόμος 118/71 λει ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, σχολικής ηλικίας, πρέπει να εκπαιδεύονται σε κανονικές

τάξεις εκτός και αν οι βλάβες τους είναι τόσο σοβαρές που δεν το καθιστούν δυνατό.

Ο Ιταλικός νόμος διευκρινίζει και τις βασικές οργανωτικές αρχές της ενσωμάτωσης.

- όχι πάνω από 2 μαθητές με ειδικές ανάγκες σε κάθε τάξη
- ο αριθμός των μαθητών στις τάξεις ενσωμάτωσης δεν πρέπει να υπερβαίνει τους 20
- τα σχολεία όπου ενσωματώνονται παιδιά με ειδικές ανάγκες πρέπει να έχουν βοηθητικό δάσκαλο για κάθε 3 με 4 παιδιά.

Το σχολείο του Rienzo:

Έχει 215 μαθητές στις 12 τάξεις του. Κάθε τάξη έχει περίπου 18 μαθητές και μέσα σε κάθε τάξη υπάρχει και 1 παιδί με ειδικές ανάγκες (τα 3 από τα 12 μένουν σε ίδρυμα).

Υπάρχουν 45 δάσκαλοι. Οι 22 από αυτούς έχουν ειδικές γνώσεις. Δουλεύουν 18 ώρες τη βδομάδα και 20 ώρες επιπλέον το μήνα για συνεδριάσεις, προγραμματισμό και αξιολόγηση. Υπάρχουν 6 επόπτες τάξεων που φροντίζουν και βοηθούν στην ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Υπάρχουν επίσης και 4 ειδικοί μερικής απασχόλησης:

- 1 σχολίατρος με 6 ώρες τη βδομάδα.
- 1 σχολικός ψυχολόγος με 6 ώρες τη βδομάδα.
- 1 κοινωνική λειτουργός με 6 ώρες τη βδομάδα.
- 1 νοσοκόμα με 8 ώρες τη βδομάδα.

Αυτοί οι ειδικοί παρέχουν κανονικές υπηρεσίες σε ορισμένες ώρες.

Φυσιοθεραπευτές και λογοθεραπευτές μπορεί να απασχολούνται αν κριθεί σκόπιμο από τους υπεύθυνους.

Αυτό το προσωπικό δεν έχει διοικητική σχέση με το σχολείο αλλά είναι μέλη της διεπιστημονικής ομάδας που παρέχει τις υπηρεσίες της στο πρόγραμμα ενσωμάτωσης και που είναι μέλη του τοπικού κέντρου υγείας.

Υπάρχει μεγάλη ευελιξία στα προγράμματα. Οι μαθητές με ειδικές ανάγκες έχουν την δυνατότητα, όταν χρειάζονται ειδικές θεραπείες, να πηγαίνουν σε κάποιο άλλο τοπικό κέντρο.

Υπάρχουν αρκετές ώρες συνδιδασκαλίας (από 2 δασκάλους). Οι τάξεις χωρίζονται σε 2 με 3 ομάδες και οι ομάδες αυτές συναντιούνται με ομάδες άλλων τάξεων για συνεργασία σε εξωμαθησιακές δραστηριότητες, όπως π.χ. ομάδα φωτογραφίας, ζωγραφικής, κεραμικής κλπ. Στις υποομάδες αυτές, οι ίδιοι δάσκαλοι καταβάλλουν προσπάθειες για την ενσωμάτωση. Η επιλογή των παιδιών για τις ομάδες αυτές γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή, έτσι ώστε να μπορεί ο δάσκαλος να βοηθήσει τα παιδιά που έχουν σοβαρές δυσκολίες. Επιλέγονται π.χ πολύ έξυπνα παιδιά ώστε να κινητοποιούν τα υπόλοιπα και να βοηθούν έτσι το έργο της ενσωμάτωσης.

Σε άλλες περιπτώσεις η ομαδοποίηση γίνεται σύμφωνα με τις ικανότητες έτσι ώστε τα παιδιά να διδαχτούν σύμφωνα με τις ατομικές ανάγκες χωρίς να γίνουν ειδικές ομάδες.

Υπάρχει πάντα ευελιξία.

Σε παιδιά που έχουν δυσκολίες σε συγκεκριμένους τομείς, π.χ ανάγνωση, γραφή, αριθμητική κλπ. δίνονται και ιδιαίτερα ατομικά μαθήματα. Κατά τα άλλα παρακολουθούν κανονικά το πρόγραμμα.

Κριτήρια ενός σχολείου για ενσωμάτωση μαθητών με ειδικές ανάγκες.

- Ευέλικτα διδακτικά προγράμματα ώστε να ανταποκρίνονται σε ατομικές ανάγκες.
- Τακτική συνεργασία των δασκάλων σε κανονικές προγραμματισμένες συνεδρίες.
- Υποστήριξη από τους γονείς των κανονικών παιδιών στο έργο της ενσωμάτωσης.
- Επαρκής βοήθεια από επιστημονικό προσωπικό.
- Συνεργασία με τους κανονικούς μαθητές που είναι ουσιώδης επιτυχία της ενσωμάτωσης.
- Οι δάσκαλοι πρέπει να έχουν ενδιαφέρονται και ικανότητες εξωσχολικές, απαραίτητες για το ποικίλο πρόγραμμα της ενσωμάτωσης.

Τα τελευταία χρόνια η αλλαγή στην αντιμετώπιση των μαθητών δυσκολιών ξεκίνησε από την αλλαγή στη θεώρηση των προβλημάτων τους. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζουν οι συγγραφείς του άρθρου, περάσαμε από τη φαινομενολογία του προβλήματος (ειδικά συμπτώματα) στη λειτουργία κυρίως με το επικοινωνιακό μοντέλο της θεωρίας των πληροφοριών. Έτσι η θεραπευτική αντιμετώπιση έγινε πιο συνολική χωρίς να δίνεται έμφαση στις ειδικές διορθωτικές ασκήσεις.

Το ενδιαφέρον των προσπαθειών εκπαίδευσης μειονεκτικών ατόμων στην Ιταλία, μα αναφέρει ο Σ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΙ (κοινωνική διάσταση της μειονεκτικότητας, σελ. 64, 1984), βρίσκεται στο γεγονός ότι επιχειρήθηκαν δομικές αλλαγές σε βάθος σε όλο το εκπ/κό σύστημα με αποκορύφωμα την κατάργηση του συστήματος ειδικής αγωγής που υπήρχε γύρω στα 20 χρόνια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Μπολόνια στην οποία καταργήθηκε το σύστημα ειδικής αγωγής το 1970 και άρχισε η πειραματική εισαγωγή του λεγόμενου "L INSERIMENTO DEGLI HANDICAPPATI" (ενσωμάτωση μειονεκτικών ατόμων).

Αναφορικά με την ενσωμάτωση που επιχειρείται και δοκιμάζεται στην Ιταλία, η άποψη της Λέλας ΚΑΒΑΔΙΑ - ΓΩΓΟΥ (περ. "Σύγχρ. Εκπ/ση", σελ. 56, τέυχ. 35) παίρνει τη μορφή μιας έμμεσης κριτικής όταν μας λει ότι, η ενσωμάτωση στην Ιταλία πραγματοποιήθηκε για πολιτικούς λόγους περισσότερο παρά για παιδαγωγικούς πάει μαζί με την αμφισβήτηση των θεσμών της νοητικής υγείας που οδήγησε την 1^η Ιουνίου 1978 στο κλείσιμο των ψυχιατρικών και στην ενσωμάτωση των νοητικά μειονεκτικών ατόμων σε ξεχωριστές ενότητες των γενικών νοσοκομείων ή μέσα σε κοινότητες, όταν αυτό είναι δυνατόν. Οι Ιταλοί δίδουν μεγάλη σπουδαιότητα στη σχετική προτεραιότητα της μάθησης και των κοινωνικών σχέσεων, με άλλα λόγια αξιοποιούν την κοινωνική προσαρμογή σε σχέση με τη μάθηση υποστηρίζοντας πως δεν μαθαίνει κάποιος μόνος του αλλά με άλλα άτομα.

Η σχολική ομαδική εργασία είναι ένα στοιχείο σπουδαίο της κοινωνικοποίησης.

Συνεχίζοντας πιο κάτω στο ίδιο άρθρο η Λέλα ΚΑΒΑΔΙΑ - ΓΩΓΟΥ (Αθήνα , 1987) υποστηρίζει ότι τελικά η ενσωμάτωση θα έπρεπε λογικά να οδηγήει στην κατάργηση των ειδικών τάξεων και σε μια ανανέωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Ορισμένοι όμως υποστηρίζουν πως όσο δεν αλλάζει το παραδοσιακό σχολείο, δεν μπορούμε να μιλάμε για κατάργηση των ειδικών τάξεων: "Το να τοποθετήσεις ένα παιδί με σοβαρές δυσκολίες σε μια ειδική τάξη είναι σίγουρα καλύτερο γι' αυτό, παρά να το παρατήσεις μέσα στο σημερινό σύστημα".

Σ' αυτή την περίπτωση μπορεί να μιλήσει κάποιος για συνεργασία της ειδικής αγωγής με το σχολείο, ν' αντιμετωπίσει την κατάργηση της απομόνωσης των ειδικών τάξεων μέσα σε μια προοπτική, που θα περιόριζε το φαινόμενο του διαχωρισμού.

4.3 Στην Ελλάδα σήμερα

Πριν κλείσουμε το θέμα "μοντέλα εφαρμογής μαθησιακών δυσκολιών μέσα από την αρχή της ενσωμάτωσης" θα ήταν σκόπιμο ν' αναφέρουμε τι γίνεται στην Ελλάδα σχετικά με την ενσωμάτωση.

Στην Ελλάδα σήμερα η ενσωμάτωση πετυχαίνεται ικανοποιητικά ως ένα βαθμό με την ένταξη και φοίτηση παιδιών με ειδικές ανάγκες στην ειδική τάξη. Βέβαια τα προβλήματα που έχουν σχέση με την ειδική αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες δεν καλύπτονται πλήρως από την λειτουργία της ειδικής τάξης.

Η σύσταση ειδικών τάξεων σκοπό έχει να εξυπηρετήσει παιδιά που παρουσιάζουν ιδιαίτερα μαθησιακά προβλήματα καλύπτοντας ένα μικρό φάσμα νοητικής καθυστέρησης, πρόσκαιρες

συναισθηματικές διαταραχές ή ελαφρά αισθητηριακές και σωματικές αναπηρίες.

Παρόλα αυτά όμως η ειδική τάξη θεωρείται σαν η χρυσή τομή, σαν μια συμβιβαστική λύση, γιατί προσφέρει τη δυνατότητα παροχής ενός ειδικού ολοκληρωμένου προγράμματος, προσαρμοσμένου στις ικανότητες και τα διαφέροντα των παιδιών με ειδικές ανάγκες, συγχρόνως αποφεύγεται η απομόνωση αφού τα παιδιά συμμετέχουν από κοινού με τα "κανονικά" σε ένα μεγάλο μέρος δραστηριοτήτων από τη ζωή του σχολείου.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε σχετικά με την ένταξη των παιδιών στα κανονικά σχολεία, πάντα αναφερόμαστε στην Ελλάδα, χρειάζεται να καταστρωθεί σοβαρή μελέτη που να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες αντιλήψεις, για να αντιμετωπισθεί υπεύθυνα η εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Αν λάβουμε υπόψη μας τις υπάρχουσες συνθήκες, πιστεύουμε ότι θα ήταν ουτοπικό να επιζητούμε άμεση εφαρμογή κοινής εκπαίδευσης μ' αυτό το πλαίσιο που επικρατεί σήμερα. Και τούτο γιατί έχουμε προβλήματα υλικοτεχνικής υποδομής ελλιπή κατάρτιση ειδικών δασκάλων, λιγοστά και πολλές φορές ακατάλληλα εποπτικά μέσα, πληθωρικές τάξεις κλπ.

Έτσι η προσπάθεια για ουσιαστική ενσωμάτωση προς το παρόν φαίνεται αδύνατη συμπεριλαμβανομένων και των προβλημάτων πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης όχι μόνο των εκπαιδευτικών αλλά και των υπολοίπων μελών μιας κοινωνίας. Ουσιαστικά επομένως το πρόβλημα της ενσωμάτωσης των ειδικών παιδιών εξαρτάται από την πορεία της εθνικής παιδείας μας.

Έτσι λοιπόν η ενσωμάτωση των μειονεκτικών ατόμων μπορεί να γίνει μόνο αν το σύνολο των μελών μιας κοινωνίας αναγνωρίσει στον καθένα το δικαίωμα να είναι διαφορετικός πρόκειται για μια εκπαίδευση του κοινού που θα έχει σαν σκοπό την ευαισθητοποίησή του απέναντι στα άτομα αυτά να ανέχεται τη διαφορά τους και να τα αναγνωρίζει στο κοινωνικό σύνολο.

Πρέπει να είμαστε ανεκτικοί όχι μόνο απέναντι στα μειονεκτικά άτομα αλλά απέναντι σε όλους τους αποκλεισμένους, όλους τους περιθωριακούς, γιατί όταν μια κοινωνία είναι ανεκτική στους πρώτους θα είναι και στους δεύτερους. Αυτή η αντίληψη απαιτεί μια ανάλυση των υπαρχόντων θεσμών και τη δημιουργία ορισμένων συνθηκών και δομών που δεν υπάρχουν ακόμη.

Το φαινόμενο της ενσωμάτωσης δεν είναι λοιπόν παρά η αρχή ενός κινήματος, που όχι μόνο θα αλλάξει τις κοινωνικές δομές, αλλά θα αλλάξει το βλέμμα του ανθρώπου πάνω στο κόσμο.

Τελειώνουμε με μια συγκρατημένη άποψη που θέλει το κίνημα πλαισιωμένο από πολλά άτομα τούτο είναι λίγο δύσκολο να επιτύχει, ωστόσο το κίνημα υπάρχει και προχωρεί εμπρός χωρίς πισωγυρίσματα. Από δω και πέρα στον καθένα απομένει να κάνει την επιλογή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ

5.1 Πρόγραμμα HELIOS

Το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα δράσης υπέρ των ατόμων με ειδικές ανάγκες HELIOS II είχε ως στόχο του την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών και της αυτόνομης διαβίωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, καθώς και την ένταξη των ατόμων αυτών στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας. Θεσπίστηκε με την απόφαση του συμβουλίου της 25^{ης} Φεβρουαρίου 1993 (93/136/ΕΟΚ) και κάλυψε την περίοδο από 1-1-93 έως 31-12-96.

Η ισότητα των ευκαιριών αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της διαδικασίας, χάρη στην οποία τα διάφορα συστήματα της κοινωνίας και του φυσικού περιβάλλοντος, όπως οι υπηρεσίες, οι ανθρώπινες δραστηριότητες και η πληροφόρηση, καθίστανται προσιτά σε όλους. Συγχρόνως, όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα της αυτόνομης διαβίωσης, δηλαδή το δικαίωμα να αποφασίζουν μόνοι τους για τον τρόπο της ζωής τους σε μια ανοικτή κοινωνία. Η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες αναπτύσσει μια θετική σχέση μεταξύ των ατόμων και του φυσικού και κοινωνικού τους περιβάλλοντος. Επιτρέπει στα άτομα με ειδικές ανάγκες να αναπτύξουν τις ικανότητές τους και να συμβάλλουν στην οικοδόμηση μιας κοινωνίας χωρίς διακρίσεις, η οποία τους αντιλαμβάνεται, τους μεταχειρίζεται και τους αισθάνεται ως ισότιμους και ακέραιους πολίτες. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι ένας πολιτισμός δεν διακρίνεται από τα μουσεία και τα μνημεία που διαθέτει μια χώρα ή ένας κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός, όπως είναι η Ε.Ε. Κρίνεται

κυρίως από την κοινωνική ευαισθησία μιας πολιτείας, από το επίπεδο και την ποιότητα ζωής όλων των ανθρώπων, ανεξάρτητα από τα σωματικά ή ψυχικά προσόντα και μειονεκτήματα που διαθέτουν. Η ανθρώπινη κοινωνία, στο σύνολό της, θα γίνει πραγματικά άξια του ονόματός της (δηλαδή ανθρώπινη), αν μέσα σ' αυτή δει την ολόπλευρη ανάπτυξη των ανθρώπων - μελών της..

Οι δραστηριότητες ανταλλαγών και πληροφόρησης αποτελούν μια από τις λειτουργικές πτυχές του συγκεκριμένου προγράμματος. Στόχος τους είναι να εντοπίζουν , αναλύουν και προσδιορίζουν τις καινοτόμες και αποτελεσματικές προοπτικές στα κράτη μέλη της Ε.Ε. Μια θεμελιώδης πτυχή του έργου που επιτελείται στον τομέα αυτόν από τους συμμετέχοντες , είναι να διασφαλίζεται η μεταφορά των αποτελεσμάτων από το ευρωπαϊκό στο εθνικό και τοπικό επίπεδο της κάθε χώρας μέλους.

5.1.1 Λειτουργική αποκατάσταση

Εξετάζοντας το θέμα που αφορά στη λειτουργική αποκατάσταση , κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί ότι όλα τα κράτη - μέλη της Ε.Ε προσφέρουν ένα φάσμα υπηρεσιών αποκατάστασης, οι οποίες επιδιώκουν τη γεφύρωση του χάσματος που υπάρχει μεταξύ της εντατικής φροντίδας, έπειτα από τραύμα ή ασθένεια και της επανένταξης του ατόμου στην κοινωνία. Οι υπηρεσίες αυτές αναπτύχθηκαν διαφορετικά στην κάθε χώρα - μέλος και υποστηρίζονται από αντίστοιχες υπηρεσίες σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες συνήθως είναι γενικές και όχι εξειδικευμένες. Άρα, τα άτομα με πολύπλοκες ειδικές ανάγκες, όπως είναι αυτές που απορρέουν από σοβαρά εγκεφαλικά τραύματα, συχνά δεν έχουν εύκολη πρόσβαση στις κατάλληλες υπηρεσίες. Τα

προβλήματα αυτά γίνονται περισσότερο έντονα στις απόμακρες και αραιοκατοικημένες περιοχές, όπου, για ιστορικούς ή οικονομικούς λόγους η ανάπτυξη υπηρεσιών είναι συγκεντρωμένη σε μερικές μόνο πόλεις.

5.1.2 Εκπαίδευση

Στα πλαίσια του προγράμματος **HELIOS II**, που δημιουργήθηκε ένα δίκτυο που αφορά στην ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην παιδεία και στην εκπαίδευση, ώστε να αξιοποιηθεί το δυναμικό και να ευνοηθεί η ατομική ανάπτυξη ιδίως των παιδιών με ειδικές ανάγκες, ώστε να ικανοποιούνται οι προσδοκίες των γονέων τους. Στόχος τους προγράμματος ήταν να επιτραπεί, όσο γίνεται, η ένταξη των παιδιών αυτών στο κανονικό σύστημα εκπαίδευσης, προωθώντας την έγκαιρη παρέμβαση από τη μικρή ηλικία. επιδιώχθηκε, ειδικότερα η ενσωμάτωση νεαρών ατόμων με ειδικές ανάγκες σε κανονικά σχολεία, στα οποία ένα τέτοιο άτομο με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες να θεωρείται ως "πλήρες πρόσωπο" και να παραμένει στο κέντρο των προτεραιοτήτων.

Σε ότι αφορά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ο στόχος της είναι το επιτυχές πέρασμα από το σχολείο στην ενεργό ζωή και η κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωση των νέων με ειδικές ανάγκες. Για το λόγο αυτό είναι αναγκαία η παροχή της κατάλληλης επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, στα πλαίσια της σχολικής ενσωμάτωσης και της παροχής ευκαιριών για όλους, σε συνεργασία με τους σχετικούς κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, όπως είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α), άλλοι

κοινωφελείς οργανισμοί , καθώς και ιδιωτικοί οικονομικοί παράγοντες (επιχειρήσεις).

Στα πλαίσια της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η ομάδα εργασίας του προγράμματος HELIOS II , η οποία ασχολήθηκε με την ένταξη στη βαθμίδα αυτή της εκπαίδευσης , συγκέντρωσε εμπειρίες για το θέμα των αποτελεσματικών συστημάτων πολιτικής και σπουδών. Στην Ευρώπη, τα πρώτα βήματα για την ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έγιναν στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Αλλά μόνο κατά τη δεκαετία του 1980 άρχισε να γενικεύεται η φοίτηση ατόμων με ειδικές ανάγκες στις ανώτατες σπουδές, χωρίς όμως να αποτελεί και το γενικό κανόνα. Στις περισσότερες χώρες δεν υπάρχει ακόμα και σήμερα πλήρης ειδική νομοθεσία για την απρόσκοπτη πρόσβαση των νεαρών ατόμων με ειδικές ανάγκες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση , ενώ γενικά είναι παραδεκτό ότι τα σχετικά κονδύλια του προϋπολογισμού τους παραμένουν μάλλον ανεπαρκή. Εξάλλου, δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι για τα άτομα με ειδικές ανάγκες η πανεπιστημιακή εκπαίδευση ανοίγει το δρόμο στις θέσεις στελεχών, στη συμμετοχή, στη λήψη των αποφάσεων, καθώς και στη συμμετοχική συμβολή τους στην ανάπτυξη κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Η πρόσβαση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν πρέπει να θεωρείται πολυτέλεια, αλλά αντίθετα να κρίνεται απαραίτητη προϋπόθεση για μια κοινωνία, η οποία επιθυμεί να δίδει ίσες ευκαιρίες σε όλα τα μέλη της και για μια πολιτεία η οποία, όχι μόνο θέλει να θεωρείται ευνομούμενη αλλά και να είναι στην πραγματικότητα.

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί, ότι σε συνεργασία με το πρόγραμμα HELIOS , ο Ευρωπαϊκός Σύνδεσμος για την Ειδική Εκπαίδευση EASE (European Association for Special Education)

οργάνωσε μια ευρωπαϊκή διάσκεψη, με θέμα την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση των ενηλίκων στα τέλη Φεβρουαρίου του 1995, η οποία πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Ο EASE ιδρύθηκε στη Σουηδία το 1968 και παρακολουθεί μέχρι σήμερα τις εξελίξεις στην ειδική εκπαίδευση, για τριάντα πλέον χρόνια. Κύριος στόχος του EASE είναι να συμβάλλει στη βελτίωση της εκπαίδευσης και της προνοιακής φροντίδας για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και διαρκώς να προβάλλει την ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου, σχετικά με κάθε θέμα που αφορά στα άτομα αυτά, ώστε να εξασφαλίζεται πάντοτε η κοινωνική και οικονομική τους ένταξη.

Γενικά, η εκπαίδευση των ενηλίκων στην Ευρώπη μπορεί να χωριστεί σε δυο κατηγορίες: υπάρχουν αφενός τα γενικά μαθήματα, τα οποία πολύ συχνά δεν καταλήγουν σε έναν επίσημο τίτλο σπουδών, αλλά αποβλέπουν ευρύτερα στη βελτίωση των λειτουργικών ικανοτήτων των φοιτητών και της ποιότητας της ζωής τους για μια επιτυχέστερη κοινωνική ένταξη. Υπάρχουν, αφετέρου, μαθήματα επαγγελματικής κατάρτισης που παρέχουν επίσημους τίτλους σπουδών και αποσκοπούν στη βελτίωση των πιθανοτήτων οικονομικής ένταξης των φοιτητών.

5.1.3 Οικονομική ένταξη

Σκοπός της οικονομικής και επομένως της επαγγελματικής ένταξης είναι να διευκολυνθεί η απασχόληση στους κοινούς εργασιακούς χώρους, χωρίς όμως να αγνοούνται οι σχετικές ρυθμίσεις που ευνοούν τη μετάβαση προς τους χώρους αυτούς και την εργασία σε προστατευόμενους χώρους. Τα συστήματα που αφορούν στον καθορισμό ποσοστού θέσεων εργασίας (όταν δηλαδή

ένα ποσοστό θέσεων εργασίας διατίθεται για εργαζόμενα άτομα με ειδικές ανάγκες), θεωρούνται ως ο παραδοσιακός τρόπος εξασφάλισης της απασχόλησης των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Σήμερα, τα περισσότερα κράτη - μέλη της Ε.Ε χρησιμοποιούν ένα τέτοιο είδος συστημάτων , ενώ επιβάλλουν ταυτόχρονα κυρώσεις για την τήρηση των υποχρεώσεων από την πλευρά των εργοδοτών.

Ακόμα, πρέπει να αναφερθεί η λειτουργία προστατευόμενων εργαστηρίων, τα οποία παρέχουν μια παραδοσιακή μορφή προστατευόμενης απασχόλησης. Στόχος των εργαστηρίων αυτών είναι η προετοιμασία και η ανοικτή απασχόληση, πράγμα το οποίο αποδεικνύεται ιδιαίτερα δύσκολο στη σημερινή εποχή, με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και χρόνο με το χρόνο μόνο το 2% των εργαζομένων στα προστατευόμενα εργαστήρια κατορθώνουν πράγματι να επιτύχουν την ανοικτή απασχόληση.

5.2 Πρόγραμμα HORIZON

Το Δεκέμβριο του 1990, ένα ειδικό πρόγραμμα ή καλύτερα μια κοινοτική πρωτοβουλία, η γνωστή ως πρωτοβουλία HORIZON , θεσπίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με προϋπολογισμό ύψους 180.000.000 ECU και η περίοδος εφαρμογής της άρχισε το 1991. Η κοινοτική αυτή πρωτοβουλία είχε κυρίως ως στόχο της να βοηθήσει τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της Κοινότητας και να ρίξει το βάρος της στην κατάρτιση ατόμων με ειδικές ανάγκες, παράλληλα, επεδίωκε την διευκόλυνση εισόδου των ατόμων αυτών στην αγορά εργασίας, αλλά και στην πρόσβαση στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας ατόμων που ανήκουν σε ομάδες υψηλού κινδύνου, όπως είναι οι τοξικομανείς, τα περιθωριοποιημένα άτομα, οι άστεγοι - απομονωμένοι και μοναχικοί πολίτες.

Η πρωτοβουλία HORIZON ήταν κυρίως μια καταγραφή μέτρων και γενικών προτεραιοτήτων, παρά μια λεπτομερής απαρίθμηση των ενεργειών που προβλέπονταν μέσα στο πρόγραμμα. Ορισμένα από τα μέτρα αυτά ήταν τα εξής:

- I. Προσαρμογή των χώρων εργασίας για άτομα με ειδικές ανάγκες, ειδικότερα χάρη στις νέες τεχνολογίες.
- II. Ενίσχυση για την δημιουργία απασχόλησης για αποκλίνοντα άτομα και άτομα με ειδικές ανάγκες, με τη δημιουργία τοπικών αναπτυξιακών οργανισμών.
- III. Διαρρύθμιση των κτιρίων και προσαρμογή των μεταφορικών μέσων για την διευκόλυνση της πρόσβασης στους χώρους κατάρτισης και εργασίας.
- IV. Κατάρτιση των μειονεκτούντων ατόμων, κυρίως σε ευρωπαϊκό επίπεδο των προγενέστερων δεξιοτήτων.
- V. Ανάπτυξη νέων μορφών απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο, χρησιμοποιώντας καινοτόμες μεθόδους οργάνωσης, κυρίως στις επιχειρήσεις.

ΑΞΟΝΑΣ HORIZON - Β' ΚΥΚΛΟΣ -ΕΤΟΣ 1998

Τα εγκεκριμένα μέτρα του άξονα HORIZON της πρωτοβουλίας ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες (α.μ.ε.α) κατά την ένταξή τους στην εργασία και την κοινωνία γενικότερα.

Στο γενικότερο πλαίσió του ο άξονας αυτός στοχεύει στη βελτίωση των δυνατοτήτων και των προοπτικών απασχόλησης του

πληθυσμιακού στόχου με την συνδυασμένη δράση των ενεργειών του.

Το HORIZON* χρηματοδοτεί σχέδια τα οποία διερευνούν νέους τρόπους επίτευξης των προαναφερομένων στόχων. Τα σχέδια αυτά ενισχύονται με την ομαδοποίησή τους στα πλαίσια των διακρατικών και των εθνικών εταιρικών σχέσεων.

Στο πλαίσιο του Β' κύκλου του άξονα αυτού έχουν εγκριθεί 50 σχέδια τα οποία καλύπτουν το σύνολο σχεδόν της Ελληνικής Επικράτειας (12 από τις 13 Διοικητικές Περιφέρειες). Από αυτά τα έξι σχέδια είναι εθνικής εμβέλειας (υλοποιούνται σε τουλάχιστον τρεις Διοικητικές Περιφέρειες) και τα υπόλοιπα 44 είναι τοπικής εμβέλειας (υλοποιούνται σε μια ή δυο Διοικητικές Περιφέρειες).

Απευθύνονται στις εξής κατηγορίες α.μ.ε.α:

- ◆ Άτομα με κινητικές δυσκολίες
- ◆ Άτομα με ψυχικά και ψυχολογικά νοσήματα
- ◆ Άτομα με ψυχιατρικά νοσήματα
- ◆ Άτομα με νοητική υστέρηση
- ◆ Βαρήκοα άτομα
- ◆ Κωφά άτομα
- ◆ Δυσλεξικά άτομα
- ◆ Αυτιστικά άτομα
- ◆ Παραπληγικά άτομα

Επειδή το HORIZON παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα όσον αφορά στις ομάδες στόχους οι εθνικές εταιρικές σχέσεις δεν

* ΒΛΕΠΕ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (Α)

μπόρεσαν στην πλειοψηφία τους να ενσωματώσουν ουσιαστικά ιδιωτικές επιχειρήσεις. Το ποσοστό συμμετοχής τους ανέρχεται στο 9% και το ποσοστό της ιδιωτικής συμμετοχής σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Αυτό έχει την εξήγησή του, όπως αναφέρθηκε παραπάνω λόγω της δυσκολίας να θεωρήσουν οι επιχειρήσεις τα α.μ.ε.α. ως πλήρως παραγωγικά άτομα, αλλά και αυτή ακόμα η συμμετοχή θεωρείται, κατά τη γνώμη μου, ως ένα πολύ καλό βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση. Χρησιμοποιώντας δε την πληροφόρηση και την ευαισθητοποίηση των λοιπών κοινωνικών ομάδων και των κοινωνικών εταίρων θα μπορέσει να ξεπερασθεί αυτή η νοοτροπία.

5.3 Σύστημα HANDYNET

Το σύστημα HANDYNET, μια από τις σπουδαιότερες δραστηριότητες του προγράμματος HELIOS, είναι ένα μηχανοργανωμένο σύστημα πληροφόρησης και τεκμηρίωσης, σχετικά με τα τεχνικά βοηθήματα για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Το HANDYNET δημιουργήθηκε ως πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το Δεκέμβριο του 1994. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επέβαλε στους συμβουλευτικούς οργανισμούς μια στρατηγική διανομή της βάσης δεδομένων HANDYNET σε μορφή CD-ROM. Προέκυψε έτσι μια τράπεζα δεδομένων, διαθέσιμη σε CD-ROM's και ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, το οποίο παρέχει στους πελάτες με ειδικές ανάγκες όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που χρειάζονται για τα αγαθά που χρησιμοποιούν τις τιμές τους, τη χρήση και τις προϋποθέσεις για την παροχή βοήθειας. Οι πληροφορίες αυτές δίνονται, μέσα από το σύστημα, σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Ε.Ε (επομένως και στην Ελληνική), εξασφαλίζοντας τη δυνατότητα

στον κάθε χρήστη του συστήματος να λαμβάνει πληροφορίες με το ίδιο περιεχόμενο και την ίδια ποιότητα στη γλώσσα του.

Το HANDYNET είναι επίσης ένα εργαλείο πληροφόρησης πολυμέσων (multimedia) , το οποίο παρουσιάζει 5.000 εικόνες των τεχνικών βοηθημάτων που περιγράφονται σ' αυτό. Ακόμη , τα CD - ROMS περιέχουν επιδείξεις λογισμικών αποκατάστασης και επικοινωνίας, τα οποία έχουν ταξινομηθεί ως τεχνικά βοηθήματα από το ISO (Διεθνή Οργανισμό Τυποποίησης). Με τον τρόπο αυτό, οι χρήστες σχηματίζουν μια καλύτερη ιδέα των δυνατοτήτων του κάθε προγράμματος και ιδιαίτερα των πακέτων νοητικής αποκατάστασης και των πακέτων αποκατάστασης της ομιλίας.

Δυστυχώς, οι νέες τεχνολογίες δεν είναι πάντα προσιτές σε όλους τους χρήστες. Αυτό αληθεύει κυρίως για τα προγράμματα των υπολογιστών που έχουν αναπτυχθεί από προγράμματα σχεδίασης και τα οποία εξακολουθούν να είναι εν μέρει μόνο προσιτά στους τυφλούς. Γι' αυτό, αναπτύχθηκε μια έκδοση DOS του HANDYNET σε CD - ROM για να μπορούν οι τυφλοί να έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες μέσω συνθετικής φωνής συστήματος Μπράιγ.

Το CD- ROM του HANDYNET περιέχει επίσης λεπτομέρειες για τους οργανισμούς που ασχολούνται με τεχνικά βοηθήματα, όχι μόνο για τους κατασκευαστές και τους διανομείς, αλλά και για τους οργανισμούς που ασχολούνται με την πληροφόρηση, την παροχή συμβουλών, την κατάρτιση και την έρευνα. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι ο κατάλογος περιλαμβάνει 15.000 οργανισμούς αυτού του είδους σε ολόκληρη την Ε.Ε. Παρέχονται επίσης λεπτομέρειες σε ότι αφορά τις διαδικασίες που ισχύουν βάσει των κοινωνικών πολιτικών στο κάθε κράτος - μέλος της Ε.Ε για την αγορά, την ενοικίαση και το δανεισμό των τεχνικών βοηθημάτων.

5.4 Πρωτοβουλία TIDE

Το TIDE θεσπίστηκε το 1991 ως πρότυπη πειραματική πρωτοβουλία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Κατά τη διάρκεια της πιλοτικής φάσης υλοποιήθηκαν 21 σχέδια (μεταξύ των ετών 1992 και 1994) και της μεταβατικής φάσης υλοποιήθηκαν 55 σχέδια (μεταξύ των ετών 1994 και 1996)) (το TIDE σήμαινε "Technology Initiative for Disabled and Elderly people").

Στόχος των σχεδίων του TIDE ήταν η ενίσχυση των ατομικών ικανοτήτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες, καθώς και των ηλικιωμένων και η βελτίωση του κοινωνικού και φυσικού τους περιβάλλοντος. Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για το σκοπό αυτόν είναι η ανάπτυξη και η επίδειξη εφαρμογών των τεχνολογιών, πληροφοριών και τηλεπικοινωνιών, καθώς και η αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της ποιότητας της βιομηχανίας, της τεχνολογίας συνδρομής και των ευρωπαϊκών υπηρεσιών προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τους ηλικιωμένους (Τρίτη ηλικία). Η βασική αρχή της πρωτοβουλίας TIDE είναι επίσης η ισότητα των ευκαιριών και τονίζει ιδιαίτερα τη συμμετοχή του χρήστη σε όλες τις φάσεις ενός σχεδίου. Ο καθένας πρέπει να έχει πρόσβαση στις τεχνολογικές εξελίξεις που φέρνουν νέες υπηρεσίες στην αγορά και στην κοινωνία. Για το λόγο αυτό, η πρωτοβουλία TIDE επιδιώκει τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών, προκειμένου τα άτομα με ειδικές ανάγκες και οι ηλικιωμένοι να αποκτήσουν πρόσβαση στα νέα συστήματα και στις υπηρεσίες. Επιπροσθέτως, έχει ως στόχο την παροχή, στις ομάδες αυτές, των μέσων για να αντιμετωπίσουν οποιοδήποτε πρόβλημα ή εμπόδιο που ενδέχεται να προκαλέσει η εισαγωγή νέων τεχνολογιών. Τα εμπόδια αυτά πρέπει εξ αρχής να

προλαμβάνονται και να αποφεύγονται, σύμφωνα με την αρχή της οικουμενικής πρόσβασης και του οικονομικού σχεδιασμού για όλους.

5.5 Επιχειρησιακό πρόγραμμα καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού από την αγορά εργασίας.

Αφορά άτομα με ειδικές ανάγκες παλιννοστούντες με ψυχικά προβλήματα τσιγγάνους, αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών (χήρες, χωρισμένες) πρώην χρήστες ναρκωτικών.

Στόχος του προγράμματος αυτού είναι η απόκτηση των κατάλληλων προϋποθέσεων από τα άτομα των ειδικών κατηγοριών ώστε να επιτευχθεί η ένταξή τους στην κοινωνία.

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα που υλοποιείται από το Υπουργείο Εργασίας περιλαμβάνει (4) τέσσερα στάδια:

1. Προκατάρτιση: είναι η ανίχνευση των δεξιοτήτων που μπορεί να έχει ένα άτομο ειδικής κατηγορίας.
2. Επαγγελματική κατάρτιση
3. Προώθηση στην απασχόληση
4. Συνοδευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες (Σ.Υ.Υ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας τις απόψεις και τις τάσεις που κυριαρχούν για την ειδική εκπαίδευση, όπως αυτές προκύπτουν από τις απαντήσεις του δείγματος, καταλήγουμε στα παρακάτω συμπεράσματα.

Η ειδική εκπαίδευση γενικά, όπως είναι οργανωμένη και λειτουργεί σήμερα, δεν είναι δυνατό να είναι αποτελεσματική για την ικανοποίηση των αναγκών όλων των ατόμων με ιδιαίτερες δυσκολίες και ανάγκες, η αναβάθμιση της ειδικής εκπαίδευσης στον τόπο μας είναι μια αναγκαιότητα που πρέπει να επιδιωχθεί με κάθε τρόπο και όσο το δυνατό συντομότερα. Ειδικότερα:

A. είναι ανάγκη να επαναπροσδιοριστούν:

- Η οργάνωση κατά βαθμίδες.
- Οι τύποι των μονάδων ειδικής εκπαίδευσης.
- Η εσωτερική δομή και διάρθρωση των μονάδων ειδικής εκπαίδευσης.
- Η αρχική εκτίμηση και η αξιολόγηση της προόδου των μαθητών.
- Οι προτεραιότητες στους στόχους της ειδικής εκπαίδευσης, με έμφαση στην επαγγελματική εκπαίδευση/ κατάρτιση.

B. η ειδική τάξη είναι σοβαρός θεσμός και θεωρείται το δεύτερο καλύτερο βήμα προς την ενσωμάτωση. Μέχρι να καταστεί δυνατή η πλήρης ενσωμάτωσης των α.μ.ε.α. η ειδική τάξη θα είναι το κύριο μοντέλο σχολικής ενσωμάτωσης στον τόπο μας. Πρέπει όμως να καθοριστούν με ακρίβεια τα βασικά χαρακτηριστικά της και ειδικότερα:

- Ποιο είναι το προφίλ των μαθητών που δέχεται.
- Πως αξιολογούνται και επιλέγονται οι μαθητές.
- Ποια είναι τα προγράμματα των ειδικών τάξεων, πως σχεδιάζονται και πως υλοποιούνται.
- Πως εμπλέκονται στα προγράμματα αυτά οι εκπαιδευτικοί των κοινών τάξεων κ.α.

Γ. Αναλυτικά προγράμματα , βιβλία και υποστηρικτικό υλικό δεν υπάρχουν και πρέπει να παραχθούν όσο είναι δυνατό συντομότερα.*¹

Δ. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή ενός πλαισίου σύνδεσης των σχολικών μονάδων εκπαίδευσης με την κοινότητα και τις μονάδες εργασίας είναι μια αναγκαιότητα, για να είναι πρακτικά ωφέλιμη η ειδική εκπαίδευση.

Ε. Η εμπλοκή των γονέων στα προγράμματα εκπαίδευσης των παιδιών τους έχει ωριμάσει και πρέπει να επιδιωχθεί , αλλά με προσοχή και προηγούμενο σχεδιασμό, ώστε να αποφευχθούν κλειδωνισμοί οι οποίοι είναι δυνατό να προέλθουν από υπερβάλλοντα ζήλο, αδέξιους χειρισμούς κλπ.

Στ. Η διαπλοκή του ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού στις δραστηριότητες και τη λειτουργία του ειδικού σχολείου δεν είναι

το παιδαγωγικό Ινστιτούτο παράλληλα με την πραγματοποίηση της προκαταρκτικής έρευνας προχωρεί στη μελέτη και παραγωγή του αναγκαίου υλικού. Έχει ήδη ολοκληρώσει ένα πλαίσιο αναλυτικού προγράμματος ειδικής αγωγής και επίκειται η έκδοση από το ΟΕΔΒ ενός βιβλίου για το δάσκαλο με τίτλο "Δραστηριότητες Μαθησιακής Ετοιμότητας" και η προσαρμογή των βιβλίων βλεπόντων, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιούνται από παιδιά με σοβαρά προβλήματα όρασης, τα οποία φοιτούν σε "κανονικά" σχολεία. Επίσης προωθείται η σύνταξη αντίστοιχου με το παραπάνω βιβλίο για το δάσκαλο βιβλίου του μαθητή, το οποίο υπολογίζεται μέχρι το τέλος του ακαδημαϊκού έτους να έχει ολοκληρωθεί.

πάντοτε επιτυχής. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρούνται τριβές και διατυπώνονται διαφορετικές απόψεις από τους εκπαιδευτικούς σχετικά με το ρόλο και τον τρόπο δράσης του προσωπικού αυτού. Το θέμα αυτό χρειάζεται περισσότερη μελέτη και αποσαφήνιση, ώστε όλο το προσωπικό του σχολείου να λειτουργήσει ως διεπιστημονική ομάδα, προς όφελος των α.μ.ε.α. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι με τη συνεργασία του προσωπικού όλων των κλάδων είναι δυνατή η πιο αποτελεσματική κατάρτιση και υλοποίηση των ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Ζ. Η διαγνωστική αξιολόγηση των παιδιών με ειδικές ανάγκες, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν ικανοποιεί το σκοπό για τον οποίο γίνεται. Περιληπτικές "ιατροδιαγνωστικές" εκθέσεις, χωρίς καμιά επικοινωνία και συνεργασία του προσωπικού των ιατροπαιδαγωγικών υπηρεσιών με το προσωπικό του σχολείου δεν αποτελούν υλικό χρήσιμο για το σχεδιασμό κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Το θέμα αυτό πρέπει να μελετηθεί και να μορφοποιηθεί με τη συνεργασία των παραγόντων των ιατροπαιδαγωγικών υπηρεσιών και του προσωπικού των μονάδων ειδικής εκπαίδευσης ένα μοντέλο, το οποίο θα διασφαλίζει την προσέγγιση του σκοπού της διαγνωστικής εργασίας.

Για τις περισσότερες περιπτώσεις - αυτή είναι άποψη των ερευνητών μπορεί να θεσμοθετηθεί η διαδικασία της διαγνωστικής αξιολόγησης, με ορισμένους όρους στις μονάδες ειδικής εκπαίδευσης.

Η. Η σχολική ενσωμάτωση φαίνεται να είναι μια πολύ περίπλοκη υπόθεση με πολλές πτυχές και δεν έχει ωριμάσει ακόμη σε ικανοποιητικό βαθμό από το σύνολο των εκπαιδευτικών της χώρας.

Η σημαντικότερη δυσκολία εντοπίζεται στην έλλειψη της αναγκαίας υλικοτεχνικής υποδομής, στην ανεπαρκή εκπαίδευση ή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και στην ανεπαρκή και ευαισθητοποίηση του προσωπικού των "κανονικών" σχολείων.

Επειδή είναι ένα πολύ σοβαρό θέμα, το οποίο προωθείται σήμερα σε όλες τις χώρες του κόσμου και ιδιαίτερα στις χώρες - μέλη της Κοινότητας με γρήγορους ρυθμούς, είναι ανάγκη να μελετηθεί με προσοχή και να διαμορφωθούν μοντέλα δραστηριοτήτων με βάση τα ελληνικά πραγματικά δεδομένα, ώστε να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος της αποτυχίας, η οποία θα οδηγούσε σε αναχρονιστικές θέσεις και προοπτικές για την εκπαίδευση των ΑμΕΑ. *

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ
* ΝΠΔΔ	* 32
* ΝΠΙΔ	* 40
* ΟΤΑ	* 39
* ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	* 24
* ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	* 2
* ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΙ	* 51
* ΑΝΤΙΚΕΣ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΙΕΣ	* 22

* Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο έχει προγραμματίσει την πραγματοποίηση ερευνητικού προγράμματος, με πιλοτική εφαρμογή, για τη μελέτη της σχολικής ενσωμάτωσης, ώστε να μην υπάρχουν μοντέλα δραστηριοτήτων, τα οποία θα είναι κατάλληλα για την εφαρμογή της αντίληψης αυτής περιορίζοντας ουσιαστικά τις αρνητικές στάσεις και επιφυλάξει όπου αυτές υπάρχουν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

(Α)

Το ύψος του συνολικού προϋπολογισμού , βάση έγκρισης, ανέρχεται στο ποσό των 5.980.939.000 δρχ κατανεμημένων κατά μέτρο ως εξής:

M1 : 1.926.750.000 δρχ και ποσοστό επί του συνολικού προϋπολογισμού 32%.

M2 : 1.926.750.000 δρχ και ποσοστό επί του συνολικού προϋπ/σμού 24%.

M3 : 2.280.500.000 δρχ και ποσοστό επί του συνολικού προϋ/σμού 38%.

M4 : 351.790.000 δρχ και ποσοστό επί του συνολικού προϋπ/σμού 6%.

Οι φορείς που ανέλαβαν να υλοποιήσουν τις ενέργειες των εγκεκριμένων σχεδίων ανά κατηγορίες και ποσοτικά είναι οι ακόλουθες:

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΦΟΡΕΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ
• Ν.Π.Δ.Δ	• 32
• Ν.Π.Ι.Δ.	• 40
• Ο.Τ.Α.	• 39
• ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧ/ΣΕΙΣ	• 24
• ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΟΙ ΟΡΓ/ΜΟΙ	• 2
• ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΕΣ	• 51
• ΑΣΤΙΚΕΣ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣ. ΕΤΑΙΡΙΕΣ	• 22
• ΑΕΙ	• 8
• ΤΕΙ	• 3

• ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ	• 1
• ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΕΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΕΙΣ (Ν.Α)	• 9
• ΑΝΩΝΥΜΕΣ ΕΤΑΙΡΙΕΣ Ν.Α	• 1
• ΚΕΚ	• 20
• ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	• 29
• ΟΑΕΔ	• 25

Ο μέσος όρος συμμετοχών στις εταιρικές σχέσεις είναι 6,12 φορείς.

Οι δομές οι οποίες χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο του προγράμματος HORIZON B' κύκλος είναι:

- ⇒ Παραγωγικά εργαστήρια
- ⇒ Κέντρα παραγωγής και παροχής υπηρεσιών
- ⇒ Foyer (περιλαμβάνουν Foyer αυτόνομης διαβίωσης, κοινωνικών εκδηλώσεων, πολιτιστικών και πολιτισμικών εκδηλώσεων κλπ.).
- ⇒ Νέες δομές αποκατάστασης α.μ.ε.α. (δημιουργία σχολών οδήγησης για α.μ.ε.α , δημιουργία εργαστηρίων για τη σωστή επιλογή αναπηρικών αμαξιδίων από άτομα με κινητικές δυσκολίες κλπ).
- ⇒ Κοινωνικές επιχειρήσεις (συνεταιρισμούς, ατομικές επιχ/σεις κλπ).

Στο μέτρο 3 οι προτάσεις των φορέων που αφορούν την επιδότηση των νέων θέσεων εργασίας και των νέων ελευθέρων επαγγελματιών, προϋπολογιστικά, μετά την εξέταση των αναμορφωμένων προτάσεων έχουν ως εξής:

	ΣΥΝΟΛ. ΠΡΟΥΠ.	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ	ΕΠΙΔΟΤΗΣΗ	ΠΟΣΟΣΤΟ
N.Θ.Ε	1.196.188.000	61	147.300.000	12,31%
N.E.E.	4.784.751.000	285	790.400.000	16,51%
ΣΥΝΟΛΟ	5.980.939.000	346	937.700.000	15,67%

Αυτές οι νέες θέσεις εργασίας είναι αφενός μεν στην ελεύθερη αγορά εργασίας σε συνεργαζόμενες επιχειρήσεις κατά το ήττον και στα παραγωγικά εργαστήρια και στα ειδικά κέντρα παραγωγής και παροχής υπηρεσιών αφετέρου κατά το πλείστον. Ενώ οι θέσεις των νέων ελευθέρων επαγγελματιών είναι κυρίως στους υπό ίδρυση συνεταιρισμούς α.μ.ε.α.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

(B)

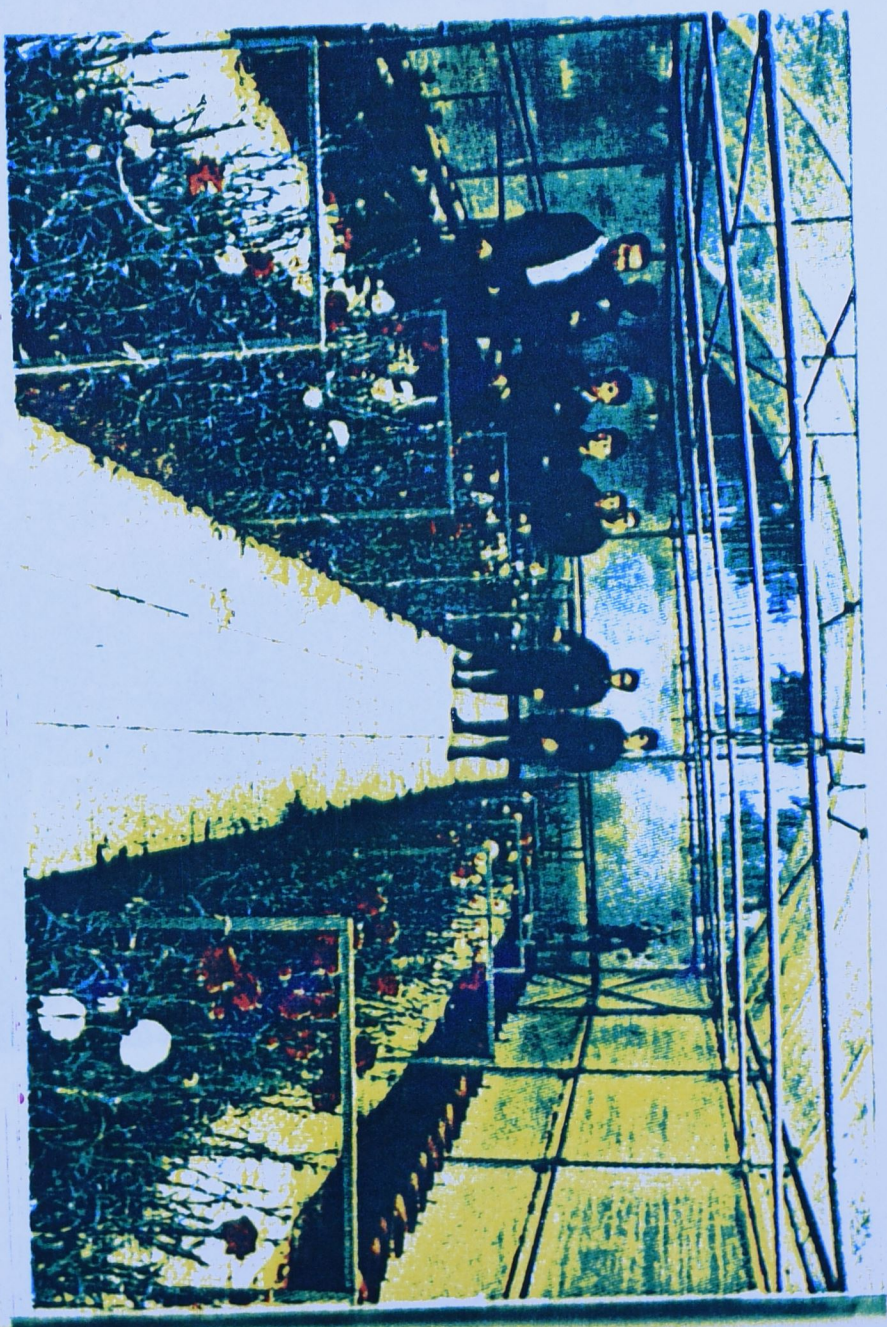
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΚΓΕΣ



Δραστηριότητα 1: Χειρουργικές κατασκευές.



Δραστηριότητα 2: Αθλητική ευθύνη (αγωνιστική ημερίδα)



Δραστηριότητα 3: Κηπουρία.

Δραστηριότητα 4: Αποκριάτιον ευδιθυον.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αποστολόπουλος: Σημειώσεις : "Ειδικά θέματα κοινωνιολογίας της Οικογένειας". (Παραδόσεις στο ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝ/ΜΙΟ) 1999 ΑΘΗΝΑ.
- Βερβερίδης Απ.: Η κοινωνική ένταξη των ατόμων με σωματικές αναπηρίες, Περιοδικό " η διαφορά" τεύχος 16-17 , 1986, σελ. 77.
- Γεωργιάδης Α.Π. : Τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ειδικές ανάγκες των πνευματικώς καθυστερημένων, Κύπρος 1982.
- Γκονέλα Ελένη (άρθρο), "Ατομα με ειδικές ανάγκες, ορολογία, προσεγγίσεις εννοιών – διευκρινήσεις .Α Μέρος, Περιοδικό, ΘΕΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ, τ.7 σελ.50,51
- Γώγου - Καββαδία Λέλα: Ενσωμάτωση ή διαχωρισμός, Περιοδικά "Σύγχρονη Εκπαίδευση", τεύχη 34-35 , σελ. 34-38 και 55-65.
- Δελασούδας Λ.(1991) Κοινωνική πολιτική και ειδική επαγγελματική κατάρτιση. Προτάσεις ενόψει του 1992. (Διδακτορική διατριβή) Αθήνα.
- Ζώνιου - Σιδέρη, Α. Η ένταξη των ανάπηρων παιδιών στην προσχολική και σχολική εκπαίδευση. Στο : Ατομα με ειδικές ανάγκες, τομ. Β. 768.
- Κόμπος Χρ.: Η αρχή της ενσωμάτωσης στην εκπαίδευση, Λευκωσία, 1984.
- Μαρκοβίτης Μ., Νανάκου Ε., Νεράντζης Π., Φθίνου Ρ., Ορφανουδάκης Σ., (κοινή συνέντευξη στο δημοσιογράφο Π. Νεράντζη καταγραμμένη σε βιβλίο με τίτλο "Ατομα με ειδικές ανάγκες - θεσμοί και νοοτροπίες), Θεσ/νίκη 1983. Εκδόσεις: Εταιρεία Σπαστικών Βορείου Ελλάδος.
- Μπιτζαράκης - Τζουριάδου: Μοντέλα αντιμετώπισης των

μαθησιακών δυσκολιών, Περιοδικό " Η διαφορά", τεύχος 21-22, έτος 1987, σελ. 7-13.

- Νικόδημος Στ.: Οργάνωση και ανάπτυξη του τομέα της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα, Περιοδικό: "Η διαφορά" τεύχος 21-22 έτος 1987, σελ. 7-13.

- Νιτσόπουλος Μ.: Ο ΤΡΙΤΟΣ (Η κοινωνία και τα "αποκλίνοντα" - ανάπηρα άτομα), περιοδικό: "Η διαφορά", τεύχος 16-17, 1986, σελ.71-76.

- Παπαϊωάννου , Σκ.(1990) Επαγγελματική εκπαίδευση και προσανατολισμός. Αναφορά σε άτομα με ειδικές ανάγκες. Γρηγόρης , Αθήνα.

- Παπαϊωάννου Σκεύος: Κοινωνική διάσταση της μειονεκτικότητας και κοινωνική εργασία στο χώρο της Ειδικής Αγωγής, Αθήνα 1984.

- Παρασκευόπουλος Ι. (1993) , Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας τομ 1 και 2.

- Παρασκευόπουλος, Ι. (1979), Νοητική καθυστέρηση, Αθήνα.

Σκανδάλης Χρ.: Τα καθυστερημένα άτομα στην Ελληνική Κοινωνία, Ιωάννινα 1980.

- Στασινός, Δ. (1991) Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Guttenberg, Αθήνα.

- TOTI G.: Ο ελεύθερος χρόνος, Μνήμη, Αθήνα 1982, σελ. 27-28.

- Χρηστάκη Κ.: Οργάνωση και λειτουργία της Ειδικής Αγωγής, παραδόσεις στο Μ.Δ.Δ.Ε έκδοση 1988.

- Χρηστάκης (1995), τα άτομα με ειδικές ανάγκες και η εκπαίδευσή τους (Παραδόσεις στο Μ.Δ.Δ.Ε), Αθήνα.

- Χρηστάκης Κ.(1994), Θέματα ειδικής αγωγής. Τελέθριον, Αθήνα.

-Wade M., Moore M and Μπερδούση, Ε. (1995) , Ειδικές
τάξεις στα ελληνικά δημοτικά σχολεία. Περ. Ανοιχτό
Σχολειό, τεύχος 53, 31-38

[illegible]

10090

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ



* 0 7 6 9 6 *